

Tartalom

MEDITÁCIÓ

Tekus Ottó: Szép karácsony ünnepén1

EMLÉKEZÜNK

Zászkaliczky Pál: Igehirdetés D. Ordass Lajos püspök sírjánál, halálá-
nak 19. évfordulóján3

TANULMÁNY

Hans Heinrich Schmid: Timor Domini initium sapientiae5

Gyapay Gábor: A Faszor újjászületése (II. rész)12

Boleratzky Lóránd: A zsinat lefejezte az egyház legfelső vezetését18

Id. Magassy Sándor: Az országos felügyelői tisztség történetisége21

KITEKINTÉS

Dóka Zoltán: Bulányi Györgyöt rehabilitálták!24

KÖNYVEKRŐL

Rözse István A halál árnyékának völgyében c. könyvéről:

Dóka Zoltán: Oly korban éltek27

Id. Magassy Sándor: Egy füstbe ment per28

Böröcz Enikő: Héroszok vagy hitvallók?29

*Hans Küng CREDO das Apostolische Glaubensbekenntnis – Zeitgenossen
erklärt c. könyvéről:*

Tekus Ottó: Az apostoli Hitvallás magyarázata kortársaknak32

POSTÁNKBÓL

Bonnayai Sándor levele dr. Radvánszky Antalról35

SZERKESZTŐSÉGI JEGYZETEK

TARTALMI ÖSSZESÍTŐ40

KERESZTYÉN IGAZSÁG

Az Ordass Lajos Baráti Kör negyedévi folyóirata

Független evangélikus teológiai és kritikai lap

Új folyam 36. szám – 1997. TÉL

Felélős szerkesztő: Ittész Gábor (tel. 96-439-381)

Felélős kiadó: id. Kendeh György (tel. 1-166-2523)

A szerkesztőbizottság tagjai: D. Dóka Zoltán, Ittész János, id. Magassy Sándor,
Rözse István

Szerkesztőség: 9024 Győr, Liezen-Mayer u. 41.

Kiadóhivatal: 1114 Budapest, Bocskay út 10.

Csekkszám: Ordass Lajos Baráti Kör, Budapest – OTP XI. ker. 11711034-20081452

Nyomdai kivitelezés: FÉBÉ Bt.

Felélős vezető: Tóth Béla

HU ISSN 0865-2163 – Törzsszám: 1996/320 – Eng. szám: III./E1/20/1989

Tekus Ottó

Szép karácsony ünnepén

Áhítatos, szép karácsony – „Mennyből jövök most hozzátok... Krisztus Urunknak áldott születésén... Boldog örömnapp derült ránk...” így szállt az énekszó a templomban. Aztán – ha éppen havazott – csikorgó friss havon hazalépkedve a hidegtől rózsásra csipett gyerekarcok feszült várakozása otthon. És a feltárló nagy szobában a gyertyák fényében karácsonyfa vagy fenyőág és újra imádság meg ének... no meg szép ajándékok, amelyekre kíváncsian vetettük rá magunkat. Azután a vacsora, ünnepi asztal, gazdagabb mint máskor. Egy hét múlva hullani kezdtek a tülevelek, elszáradt a fenyő, díszeit leszedtük, és a karácsonyfát kidobtuk. Vége volt a karácsonynak. Áhítatos, szép ünnep volt, a család anyagi helyzete szerint. Nagy írónk nem egyszer vetették papírra szegény szülők szívét megindító igyekezetét, hogy gyermekeiknek olyan áhítatos, szép karácsonyt szerezzenek, amilyenben a módosabb családok gyermekeinek természetes osztályrészüik volt.

Amit karácsonyi emlékként felidéztünk, a polgári társadalom karácsonya volt. Most, hogy pár év óta ránk köszöntött mindenféle vitatott hatásával a piacgazdaság, minden igyekezetünkkel ehhez akarunk visszatérni? Karácsony bibliai történetét (még inkább karácsony ünneplésének más és más módját) lehet különböző szempontokból kritika tárgyává tenni, de az nem kétséges, hogy a betlehemi istállóban lezajló esemény szegényes volt. A megszületett gyermekre senki sem figyelt fel. A történetben névtelen emberek játszanak pozitív szerepet, nem Augustus és nem a helytartó. A meggazdagodás sokféle lehetőségének mézesmadzagával bolondított társadalmunkban karácsony üzenetét ennek figyelembevételével kell keresnünk.

Az áhítatos, szép karácsonyt nem Murillo angyalkái hozzák, hanem az evangélium, mely Isten emberekhez forduló jóakarátának híre. A mi szívünk – valljuk meg – többnyire tele van keserű borúlátással. A megélhetésért folytatott harc és a sokszor családjunk pusztá létéért, fennmaradásáért vívott küzdelem kimosott belőlünk sok jót, igazságszeretetet, türelmet, elfáradtunk és kimerültünk. A körülöttünk zajló élet megkérdőjelezte, hogy érdemes a tisztához, igazhoz, jóhoz és széphez ragaszkodnunk. Hiszen a gátlástalan szélhámusok boldogulnak! Karácsony azonban azt jelenti, hogy Isten letette a garast a tiszta, az igaz, a jó és a szép mellett. Isten odaállt a szegények, a kijátszottak, a kismimizettek, a leigázottak mellé. „Nagy örömet hirdetek nektek” pásztorok, senki által számon nem tartott kismemberek, „megjelent az Isten üdvözítő szeretete minden embernek”!

Ezek a kismemberek nem papok, nem farizeusok, nem annak a kornak valamiféle egyházi emberei, akik az élet vallási szektorában fejtették ki működésüket. Az állatokkal foglalkozók egyébként sem voltak soha „szentes” emberek. Manapság jószerint elfogytak a pásztorok. Helyükbe állíthatnánk bárkit, aki ugyan igen messze került a templomtól (Jézus idejében a vámszedő ilyen lehetett), a hétköz-

napi világban mégis van valami természetes vallásossága, ha nem is lehet kegyes kereszténynek tekinteni. A karácsonyi eseménnyel mégis rajtuk keresztül szólítja meg Isten a világot. Mert karácsony nem szűkíthető le életünk vallásos területére és egy ünnepi időszakra. Karácsony a hétköznapioké! Karácsonyt Isten ki akarja szabadítani a vallás bilincseiből, a templomból, hogy áthassa minden napunkat.

Bajainkért gyakran hibáztatunk másokat, még ha magunk okoztuk is azokat. Így van az egyház karácsonnyal kapcsolatban is. Valamikor egy mitologikusan gondolkodó világban fogalmazták meg a karácsonyi örömhírt. Nem is tehették másként. Ám a korszakváltáskor (XV–XVI. század) elmulasztotta az egyház a modern természettudomány (pl. Kopernikus, Galilei) eredményeinek figyelembevételét, konzervatív házitudósokra hallgatva „bebetonozta” az ókori-középkori világképet. Az elmúlt 40 évvel kapcsolatban szokták mondani, hogy elvették fiataljaink eszményeit anélkül, hogy valamit tudtak volna adni nekik ezek helyett. Mit tudunk mi adni karácsony mitológiai megfogalmazása helyett? Karácsony középpontjában Jézus áll, akiben Isten szeretete ragyogott fel. Nem azért jött, hogy Őt szolgáljuk, hanem hogy Ő szolgáljon nekünk. Egészen hétköznapi nyelven megfogalmazva, karácsony arra hív, hogy elfogadva Jézus bennünket felkaroló szeretetét, mi is karoljuk fel a másikat, a kicsit, az elfelejtettet, a megtiportat, a sikertelent, mindazokat, akiknek szükségük van ránk és különösen azokat, akik a mi felebarátaink, akik szemünk elé kerültek és akikhez Jézus szeretetét a mi szeretetünk tudja közvetíteni. Diákkori emlékeim közé tartozik az a mondat, amellyel kifejeztük valakinek, hogy örömet akarunk szerezni neki és megteesszük amit kíván: „legyen neked is karácsonyod”!

A Biblia karácsonyi történetére akkor nincs is szükségünk? De igen, feltétlenül, mert sokkal többet mond a karácsonyi történet annál, mintha egy születési okmányt tartanánk az emberek szeme elé Jézus születéséről. De se angyalok, se jászol, se semmi más el ne takarja szemünk elől, hogy Jézusban Isten szeretete ragyogott fel. Törődik velünk! Nem hagy magunkra. Újat kezdett velünk és azt véghez viszi.

Szép karácsony ünnepén Jézus jött el és vele a remény, az öröm, az élet, a jóság, a béke és az áldás! Legyen áhítatos, szép karácsonyunk!

*Szeretettel kívánunk kedves Olvasóinknak Megváltónk
születésének ünnepére igazi karácsonyi örömet,
békességet, s az új esztendő minden napjára Istentől
erőforrásul kapott áldást.*

*A Keresztjén Igazság
szerkesztőbizottsága*

id. Zászkaliczky Pál

Igehirdetés

D. Ordass Lajos püspök sírjánál, halálának 19. évfordulóján

„...miközben a zsidók jelt kívánnak, a görögök pedig bölcseséget keresnek, mi a megfeszített Krisztust hirdetjük, aki a zsidóknak megütközés, a pogányoknak pedig bolondság, de maguknak az elhívottaknak, zsidóknak és görögöknek egyaránt, az Isten hatalma és az Isten bölcsessége.”

(1 Kor 1,22-24)

Kedves Testvéreim az Úr Jézus Krisztusban!

Krisztus kereszthe ott áll a történelem közepén, a világ közepén, vallások, népek és kultúrák ütközőpontján. Pál apostol szándéka és törekvése: álljon ott hitünk és életünk szívében is!

Ott áll a középben kikerülhetetlenül, mindnyájunkat állásfoglalásra készítet. S az ember – az apostol kortársa, az azóta élő és a ma embere beleütközik, elfordul és tiltakozik – vagy hálásan térdre rogy a keresztt alatt.

1. *A vallásos ember hangosan tiltakozik.* Zsidóknak nevezi őket Pál, de nemcsak Izráel népének tagjai tartoznak ebbe a csoportba. Hatalmasnak hirdetik az Istent, nehezen járható, de járható útnak a törvényt, Isten munkájának és hatalmának jeleit kutatják.

Hatalmas a teremtető és megtartó Úristen – vallják, hozzá fogható csak az őt imádó ember. S ezek éppen ők, a hatalmas Isten elismerésre méltó követői, követői. Így kerül az Isten mellé az ember, Isten tettei mellé a vallásos produkció.

Jön majd a Messiás – hirdetik, vagy eljön az utolsó ítélet, s az Isten a bűnösöket elpusztítja, őket pedig felmagasztalja.

A vallásos ember számára a keresztt botrány, Isten tehetetlenségének jele, Krisztus bukott hős, legfeljebb tragikus hős, így szükség van a magam tetteire, erőmre... A vallásos ember járja a törvény útját, nagypéntek után is ezt teszi, s így fordít hátat a kereszttnek. Istent keresi, de tulajdonképpen önmagát találja meg.

2. *A bölcs ember gúnyos mosollyal kikerüli a Golgotát.* Ők – Pál fogalmazásában – a „görögök”. Tégláról téglára – gondolkodva építik a szellemi Babel-tornyot, amellyel minden és mindenki fölé tudnak emelkedni. El is jutnak az „abszolút szellemhez” vagy az istenített emberhez.

A „görögöknek” sok fajtája van. Van aki vallja: minél nagyobb lesz a kiművelt fők sokasága, annál boldogabb lesz az emberiség! (Manapság magas szellemi szinten igen okos emberek vétkeznek „a gonoszság pontosságával”...) Pál idejében gnosztikus, titkos tudomány volt az üdvösség kevesek számára elérhető útja – a keresztre feszített Krisztus nélkül. Ma is ismerünk magas szintű üdvönt – az Isten nélkül.

A „görögök” számára a keresztt bolondság és értelmetlenség. Nincs is szükségük – vallják – Krisztusra, már nem is keresik az Istent, önmagukat keresik, önmagukat találják is meg.

3. Pál apostol nyomán ismerjük fel: *nem kell megkeresniünk az Istenhez vezető utat, Isten maga érkezett el hozzánk a golgotai kereszten, a keresztre feszített Jézus Krisztusban.*

A keresztt az Isten hatalma – vallja Pál. Ismerjük Luther véleményét arról, hogy az Isten szívesen cselekszik az ellenkező látszat alatt. A Golgotáról vereség látszik, pedig ami ott történt, az győzelem; átoknak tűnik, pedig abból sok áldás fakad; emberi szemünk a kiszolgáltatottságot látja, pedig az Úristen tartja kezében az eseményeket.

Mínderre csak a leghatalmasabb képes, csak Ő maga szolgáltathatja ki így magát. Ezt tette Betlehemben is, kitette Fiát az otthontól távolra került emberek hajléktalanságának, Heródes bosszújának, az egyiptomi menekülés veszélyeinek... A szőlősgazda saját fiát – az örököszt – küldte a szőlőmunkásokhoz, akik megölték. Csak az tehetette ezt meg, aki az emberi történelem legnagyobb gaztetéből is jót tud kihozni. Ez a hatalmas Úr ott a kapukon kívül, a keresztt tövében hirdeti a bűnbánónak a bűnbocsánatot, ott tanulnak járni a bénák, táncolniak a csonkabonkák, és talpraállnak a térdre roskadtak. A keresztt az Isten hatalma!

Így prédikált erről D. Ordass Lajos püspök hosszú némasága után először megállva a budahegyvidéki szőszéken, Megváltójáról vallva: „Övé volt a keresztt, enyém annak békessége. Övé volt a halál, enyém annak gyümölcse, az élet. Az én Uram szerelme kimeríthetetlen.” (1956. okt. 14. – Jó hír a szenvedőknek, 248. lap.)

Igen, a golgotai kereszten függő majd feltámadott Úr elveszi a bűn, a halál és az ördög okozta terheket, s életet és üdvösséget ajándékozt, mert a keresztt az Isten hatalma.

S a keresztt az Isten bölcsessége is. Hiszen már az Ótestamentumban is olvasható: „elveszi az Isten a bölcsék bölcsességét!” (Ézs 29,14) Így munkálta és munkálja az Úr, hogy értelmetlennek tűnő eseményen kereszttül, a keresztre feszítés kiábrándító véres valóságával másképpen meg nem tanulható bölcsességre tanítja meg övét.

Ott a keresztt tövében ismerhető meg nemcsak Krisztus szenvedésének, de minden emberi szenvedésnek is igazi értelme. Ott tanulhatom meg hordozni a magam keresztjét. Erre a tanulásra mindnyájunknak szüksége van. Erre ugyancsak Ordass püspök figyelmeztet minket egy másik igehirdetésében. Vallja, hogy amikor szenvedés környékezt, választás elé kerülünk: „lelkünket féltsük-e vagy mindennapunk kényelmes zavartalan menetét, akkor az állásfoglalásunk rendszerint Péteréhez hasonló: „Nem eshetik ez meg teveled!” (i. m. 113). S tegyük hozzá, ha Krisztussal nem, hát velünk sem! Pedig meg kell tanulnunk hordozni a magunk keresztjét!

Krisztus keresztje megtanít arra is, hogy ne nézzünk érzéketlenül a világ sok szenvedésére sem. A kereszttben feltáruuló isteni bölcsesség képessé tesz arra is, hogy másokkal együtt és másokért is szenvedjünk.

S így – hordozva Krisztusért a magunk keresztjét és vállalva a másokét – lépésről-lépésre megfeszítődik Krisztussal együtt az ömber, s valóság lesz Pál tapasztalata: „Élek többé nem én, de él bennem a Krisztus!” (Gal 2,19), vagy így tudunk – Péter apostol szavaival – „meghalni a bűnnek s élni az igazságnak...” (1 Pt 2,21-22).

Ez az „elhívottak” útja, ez a hit útja. Nem ver oda erre az útra külső erőszakkal az Isten, de lenyűgözt, levest a lábunkról s belső egyetértéssel térdre kényszerít – a keresztt, a Keresztre feszített hatalmával. Ámen.

Hans Heinrich Schmid

Timor Domini initium sapientiae*

Rectori beszéd a Zürichi Egyetem alapítása 155. évfordulójának ünnepségén,
1988. április 29-én

„Az Úrnak félelme a bölcsesség kezdete.” Arany betűkkel ragyog ez a mondat a Zürichi Egyetem rectori láncának érmén, az Alma Mater Turicensis pecsétje körül. A mondás – a Vulgata szövegezésében – az Ószövetségből származik, és az, akire ma e lánc viselésének tiszte és terhe hárul, hivatásánál fogva ószövetséges.

Kézenfekvő tehát, hogy az idei rectori beszédnek ez a mondat legyen a témája. De mit keres ez a régi mondás egy modern egyetemen – vagy: mi megy veszendőbe nélküle?

I.

A „bölcsesség” fogalma az ószövetségi szakember figyelmét egy az ókorban széles körben elterjedt, interkulturális jelenségre irányítja. A „bölcsesség” az ember alapvető fáradozása azért, hogy megismerés és tapasztalat által fényt derítsen saját helyére, magatartására és sorsára a világban. Bölcs az, aki mértéktartóan él, aki kellő időben a helyeset teszi és az igazat tudja mondani. Aki igazságot cselekszik és nem enged az igazságtalanságnak. Aki a jót teszi és kerüli a gonoszt. Aki ismeri az életet, nemcsak a sajátját, hanem az embertársát is, sőt az állatokét és a növényekét is.

Ez több mint felszínes, hétköznapi okosság. Az ember alapvető kérdéséről van szó, amellyel az élet felől kérdez. A bölcsesség abból indul ki, hogy a világ az életre irányul, az életet menti és biztosítja. Ezért az a bölcs, aki a világ rendjét felismeri és annak megfelel. Ő nyeri el az életet. A bölcsesség „élet fája azoknak, akik megragadják” – mondja az Ószövetség (Péld 3,18). Másutt: „Aki ragaszkodik az igazsághoz, az az életre jut, de aki a rosszat hajhássza, az a halálra.” (Péld 11,19).

Mégis, ahol a bölcsességről van szó, ott azonnal jelentkezik annak alapproblémája is: valóban bölcsességre vezet az ismeret, és a bölcsesség valóban az életre? Mindnyájan ismerjük e kérdések egyik kristályosodási pontját, amelyet „Jób” neve jelez. Az igaznak, a bölcsnek szenvednie kell, míg a gonosz élete dinom-dánom. Végül pedig az igazat is és az gonoszt is, a bölcsöt is és a bolondot is ugyanaz a sors éri utol: a halál. Hogyan ragadható meg itt a világ mint igazságos, életet adó egység? Ahogy maga a bölcsesség, úgy a bölcsesség válsága is nemzetközi. Hasonló panaszok hangzanak fel Egyiptomban. Jóbbhoz hasonló költői művek maradtak ránk Mezopotámiából, és hasonlóképpen kérdez Görögországban az elégia-költő Theognisz: „Hogyan lehet igazságos, hogy az igaz, aki semmiféle gonosztságot nem követett el, igazságtalan sorsot szenved?” (Töredékek, 743).

Az ószövetségi bölcsességirodalomban ezen a ponton valami nagyon érdekes dolog történik: a bölcsesség megszemélyesül. Úgy jelenik meg, mint egy vendégfogadó nő, aki az arra járókat megszólítja és kedves szavakkal a bölcsességre

* Az előadást a szerző szíves engedelmével közöljük. (A szerkesztő)

asztalához hívogatja: „Fiaim, hallgassatok rám, ...mert aki engem megtalál, az életet találja meg!” (Péld 8,32.35). De a bölcsesség asszonya mellé odalép a bolondság asszonya, aki ellenkező előjellel dicsérgeti a saját házát. Ígérete csábító: „A lopott víz édes, az eldugott kenyér kedves.” (Péld 9,17).

Mi történt? Úgy tűnik, a tényleges tapasztalás ellentmond a bölcsesség világ-szemléletének. A bölcsességnek, amely eredetileg közvetlen belátásra tartott igényt, konkurenciája támadt. Versenyeznie kell önmagáért. A vitatottá lett világ-tapasztalás közepette kell megbizonyítania saját evidenciáját. Így lesz a bölcsesség igény az ember felé. Követelmény. Az embernek döntenie kell a bölcsesség, az élet mellett. Héraklész válaszút előtt áll.

Mármost ebbe az összefüggésbe tartozik a rektori lánc igéje: *timor Domini initium sapientiae*, „az Úrnak félelme a bölcsesség kezdete.” (Péld 9,10). A mondat tehát a bölcsesség *krízisére* vonatkozik, és azt fejezi ki, hogy miként kezeli az Ószövetség ezt a krízist. Azt mondja róla: a többértelművé vált tapasztalat szituációjában is, sőt éppen ebben lehetséges a bölcsesség és az élet igénye mellett kitartani, bízva abban, aki mint a világ Teremtője éppen a tapasztalat ellentmondása közepette őrzi meg a bölcsesség és az élet összefüggését. Aki féli ezt az Urat, az képes arra, hogy ne hagyja magát megtéveszteni a bolondság látszólagos igazától, és megmaradjon az igazság és az élet útján.

Az Úrnak félelme tehát nem történeti értelemben, hanem tárgyi, lényegi értelemben kezdete a bölcsességnek. Ezt húzza alá a Vulgata, amikor éppen ezen a helyen így fordítja vezérmondatunkat: *principium sapientiae timor Domini*. Vagyis az Úrnak félelme azáltal kezdete a bölcsességnek, hogy az jelenti a bölcsességben rejlő *principiumot*, alapelveit, amely a bölcsesség feltétele, alapvető meghatározója.

A bölcsesség krízise azonban nemcsak döntés elé állít. Van még egy másik aspektusa is. Jó könyve 28. fejezetében egy költeményt találunk, amelyet „A bölcsesség éneke” címmel szoktunk megjelölni. Bevezetése azonban inkább a technika magasztaló dalát énekl. Dicséri az embernek a dolgok mélyére hatoló, széleskörű képességét. A hegyek mélyéig ássa tárnáit olyan ösvényeken, amelyeket még a sólyom sem lát, s az oroszlán sem tud bejárni. A kő keménységét, a sötétséget, a betörő vizet – mindent, ami neki ellenáll, képes az ember legyőzni és előretörni a legnagyobb kincsekig, amiket csak adhat neki a világ: ezüstöt, aranyat, drágakövet.

Csakhogyzután jön a nagy De: de a bölcsesség – az hol található?

„Az ember nem ismeri a hozzá vezető utat,
nem található az élők földjén.
A vízáradat azt mondja: Bennem nincs!
És a tenger szól: Nálam sincsen!...
Honnan jó tehát a bölcsesség?
Hol van lelőhelye az ismeretnek?
Rejtve van az minden élő szeme előtt,
és az ég madarai elől is el van takarva.
Az ősmélység és a halál is bevallják:
Csak hírét hallottuk...” (Jób 28,13k. 20-22)

Bármennyire is képes az ember előrejutni, a bölcsességre nem talál rá. Hogy mi az élet ősalapja, azt nem lehet egyszerűen leolvasni a világról. A világ kutatása nem válaszolja meg a bölcsesség és az élet kérdését, hanem tulajdonképpen csak felveti azt. Viszont érvényben marad az életet ígérő bölcsesség:

„Isten az, aki ismeri a hozzá vezető utat,
és ő tudja annak lefolyását.
Mert ő látja a világ határait,
mindent lát, ami az ég alatt van.” (Jób 28,23-24)

Mit jelent ez az ember számára? Az ének befejezése – és ez már nem lep meg bennünket – így szól:

„És ezt mondta az embernek:
Íme, az Úrnak félelme, az a bölcsesség...” (Jób 28,28)

Ez az ének érinti a tudomány témáját is. A bölcsesség problémája, hogy szükségképpen a megismerésre van utalva, és mégsem érhető el a megismerés által, nyilván még élesebbé válik, ha a tudományra tekintünk. Ismét csak a Vulgata utal erre, amely a mi mondatunkat az egyik helyen így fordítja: timor Domini principium scientiae. (Péld 1,7). Az Úrnak félelme tehát principiuma, alapelve nemcsak a bölcsességnek, hanem a tudománynak is.

Nyilván nem véletlen, hogy a tudományelmélet első nyugati tudósa, Arisztotelész, behatóan foglalkozott a bölcsesség és a tudomány viszonyával. Tudatos programot jelentett nála, hogy a tudományokat együttesen a filozófia, magyarul: „a bölcsesség szeretete” átfogó fogalmának rendelte alá. A tudományok a lét alapjai és indokai felől kérdeznek. De Arisztotelész is tudja, amit Jób 28 felismert: az *aisthesis*, a megismerés önmagában még nem jelent, nem ad bölcsességet. (Metafizika, I, 981b.) Ezért állítja fel Arisztotelész a tudományok értékrendjét, hierarchiáját: minél általánosabbak és alapvetőbbek az alapok és az indokok, amiket egy tudományág meg tud nevezni, annál magasabb a rangja, fel egészen a fizikáig és a matematikáig. Mégis az összes tudomány és filozófia élén, még a matematikánál és a fizikánál is feljebb áll a bölcsesség. Ez a *proté philosophia*, az első filozófia, mert ennek tárgyát a mindent megelőző ősök és principiumok, a *protá aitia* (= első ok) és az *archai* (= kezdetek) jelentik. Sőt, mivel az ősök és őselvek az isteni valóság körébe tartoznak, Arisztotelész a bölcsességet *theologiké philosophia*-nak, teológiai filozófiának, teológiának is nevezi. (Metafizika, VI, 1,1026a.)

Így Arisztotelésznél is a legszorosabban összetartozik a bölcsesség és a tudomány. Később a skolasztika ezt így fogalmazta meg: *scientia est cognitio ex principiis, sapientia est cognitio principiorum*: a tudomány az alapelvekből származó ismeret, a bölcsesség az alapelvek ismerete. (Vö. Nikomachoszi etika, VI/7,1141a.) Ez a bölcsességre irányultság teszi a tudományokat „filozófiává”. Innen ered, hogy nálunk két fakultás nevében még ma is megtalálható a „filozófiai”, azaz a „bölcsességszerető” jelző.

Az kétségtelen, hogy Arisztotelész sok tekintetben más úton jár, mint az Ószö-vetség. Mégis mindkettő – mindegyik a maga módján – utal a bölcsesség, a tudomány és az Úrnak félelme között fennálló szoros összefonódásra. Hadd foglalmazzam meg ezt ismét a latin Biblia, a Vulgata nyelvén: *timor Domini principium sapientiae, sapientia principium scientiae*, „az Úrnak félelme a bölcsesség kezdete, és a bölcsesség a tudomány kezdete”.

II.

Hölgyeim és Uraim, mindezekben nem csupán a múltról van szó, hanem az ember alapproblémáiról, amelyekkel találkozok, amikor saját tudásával és tapasztalatával foglalkozik. És legkésebb azóta, amióta szó van a tudományról, szó van az egyetemről is. Hogyan jelenik meg a bölcsességnek, a tudománynak és az Úr félelmének összefüggése a mai egyetemen?

A második mondattal kezdem: *a bölcsesség a tudomány kezdete*. A bölcsesség és a tudomány célkitűzésének különbözőségéből már Arisztotelész számára is szükségsszerűen következett, hogy bár több tudomány létezik, de csak egy bölcsesség. Hogy máig mennyire igaz van Arisztotelésznek a tudományt illetően, azt egyetemi előadásaink évenkénti jegyzéke mutatja. A tudomány differenciálódik, fakultásokra, szakokra, alszakokra ágazik szét, szinte már megszámlálhatatlanul sokfelé. Minden tudomány kidolgozza a maga módszereit, és a módszerek jellemzője nem utolsó sorban az, hogy elhatárolódnak a szakma számára idegen szempontoktól. Az ebből adódó problémák ismertek. Ezek messze túlmutatnak a tudományok közötti kommunikációs nehézségeken. A tudományokban áttekinthetetlenül sok tendencia irányul arra, hogy a valóságot részterületekre bontsák fel.

Az a tudomány lenne bölcs, amely az egészre tekint, és részletmunkáit az átfogó összefüggések kontextusában végzi és reflektálja. Szinte nem merem számra venni az „interdiszciplinaritás” szót. Pedig ez a mai tudomány egyik legégetőbb követelményét fejezi ki, nem csupán a szakok közötti véleménycsere értelmében, hanem mindenekelőtt az egyes tudományágak egységesebb kiindulása értelmében. Ez a bölcsesség, az élet követelménye. Mert a világ tényei és problémái nem igazodnak az egyetem szakrendjéhez.

Aki az életről kérdez, az az értékről és a célról kérdez. A bölcsesség által vezérelt tudomány nem korlátozódhat arra, hogy tudja, mit tud és mire képes. Azt is tudnia kell, hogy mit tesz. Az interdiszciplinaritás követelménye mellé lép a tudomány etikájának követelménye. Itt igazolódik, jobban, mint valaha, Jób 28 felismerése. Behatolunk a világmindenségbe. Előretörünk világunk legkisebb, elemi részecskéihez. Eljutunk az élet határterületeire. De azt a kérdést, amely a lét értelme, célja és értékrendje felől kérdez, mindez nem oldja meg, hanem tulajdonképpen csak felveti. Minél messzebbre jut a tudományos megismerés, annál inkább szüksége van a bölcsességre mint a tudomány kezdetére, legalábbis amíg a tudomány az életet akarja szolgálni.

Közismert, milyen nehéz mindkét követelménynek eleget tenni: a tudományt egységesebben művelni, és azt az érték és a cél kérdésével összekapcsolni. Talán azzal függ össze ez a nehézség, hogy a vezérmondatunkból elfelejtettük a „kezdet” szót.

A bölcsesség a tudomány kezdete. Számos kérdésfelvetésünk és módszerünk a felvilágosodás és a pozitívizmus korlátai között született. Ezek az irányzatok úgy

vélték, hogy a tudományt vezérlő bölcsességről egyenesen le kell mondanunk, mert az igazság az egyediben és a konkrétumban van. Az újkori tudománynak ez az önállósulása bármennyire érthető – és gyümölcsöző – volt is, és az ma is, közben mégis be kellett látnunk a régi bölcsesség igazát, hogy a tapasztalás ezen optimizmusának határai vannak. Mindenesetre csak késve csapódik le ez a felismerés a mindennapokban. Az elsősorban analizáló kérdésfelvetések és módszerek beidegződött kiindulásai a maguk öntörvényűségével tovább hatnak. Ezek révén tulajdonképpen új ismeretekre kellene jutnunk. De az utóbbi évtizedek során minden tudományágban tudatossá lett az a felismerés, hogy a kérdésfelvetések milyen nagy mértékben befolyásolják előre az eredményeket.

Ezért jelenti a bölcsességnek mint a tudomány alapelveinek, principiumának a kérdése egyúttal a tudomány *kezdetének*, kiindulásának a kérdését is. Akár tárgyának legkisebb alkotóelemei felől kérdez a tudomány, akár azoknak egy átfogó egészen belüli értelme, helye és jelentősége felől, mindkét kérdés döntően befolyásolja az eredményt. Talán elsősorban nem is új eredmények révén lelünk új horizontokat, hanem új kérdésfelvetések révén – éppen arra is tekintettel, amit tárgyszerűen az „interdiszciplinaritás” jelenthet. Ez a szempont különösen is életbevágó érdeke az újkori tudománynak, amely már nem csupán az alapok és okok felől kérdez, ahogyan Arisztotelész óta történik, hanem arra törekszik, hogy „még-nem-létezőt” produkáljon, és új valóságot teremtsen.

A kiindulásnak ez a fordulata különös figyelmet igényel a tudományerkölcs kérdése szempontjából. Közismert az elméleti modell: a tudományok azt mutatják meg, ami megtehető, a teológia és a filozófia pedig ahhoz szolgáltat kritériumokat, hogy a megtehetőből mit kell és szabad megvalósítani. Csakhogy a teológia és a filozófia minden hozzájárulása ellenére sem lehet átruházni a lelkiismeret, az etika, a bölcsesség kérdéseit. Nem elegendő, hogy a tudományokat végül szembesítjük egy tőlük független etikával. Olyan tudományra van szükségünk, amely tevékenységében *kezdetől* fogva meggondolja az etikai kérdést is. „A bölcsesség a principiumok felismerése.”

Ezen a ponton is érvényes, amit a régi bölcsesség mindig is tudott: az alapelvek, a principiumok felismeréséhez döntésre van szükség, éspedig személyes, közös, sőt ma globális döntésre is. A bölcsességnek ezen igénye alól nem vonhatja ki magát a tudomány. Egykor még maga Héraklész is válaszút előtt állt. Bizonyára nem jelentene visszalépést, ha a kíváncsiságot és a fausti nagyravágyást mint a tudomány kezdetét felváltaná a bölcsesség.

Világos tehát, hogy a „bölcsesség” nem jelent új metafizikát, sem a teológia vagy a filozófia fölérendelését a szaktudományoknak. A „bölcsesség” nem a tudományoktól függetlenített értékrend. A „bölcsesség” azt jelenti, hogy a tudományok *maguk* lesznek bölcsőbbé és szolidárisabbá, és maguk is gazdagítják a bölcsességet. Már a régi bölcsesség sem az ismeret és tapasztalás *mellett* állt, hanem *azok* kezdete és alapelve volt.

De nemcsak a tudománynak, hanem a bölcsességnek is van kezdete és alapelve. Az *Úrnak félelme a bölcsesség kezdete*. Mit jelent ez az eddigiek után?

Először vessük fel a kiegészítő kérdést: milyen árat kell fizetni azért, ha az Úrnak félelmét mint a bölcsesség kezdetét elvetjük?

Istenfélelem nélkül az ember egyedül van a *maga* bölcsességével és tudományával. Ez esetben az ember szükségképpen a dolgok mértékévé válik. Őt terheli a felelősség mindenért, ami történik. Ezért azután vagy arra szorítkozik, hogy leírja a mechanizmusokat és funkciókat, vagy az lesz a feladata, hogy alkotóvá váljon. Vagy elutasítja magától az egésznek és a céloknak a kérdéseit, vagy óreá hárul a végső értékek meghatározása. Ő lesz az, akinek rendszer- és társadalomelméleteket kell felállítania, majd ezek alapján cselekednie, és ezeket még garantálnia is.

Logikus konzekvenciája ennek, hogy azután az egyes tudományok kezdik kialakítani saját értékrendjüket, valamint hogy az egyes részrendszerek, kézenfekvő tendenciájukat követve, egyetemes érvényt igényelnek maguknak. És még panaszkodunk, hogy nincsenek többé átfogó etikai tájékozódási pontok.

Az ember minden dolog mértéke: ez – talán – addig volt állítható, amíg működött az a hit, hogy a jó győz az emberben, és a tudomány képes magamagából biztosítani az életet. De ez az ember mindenhatóságába vetett hit nem kevésbé, mint a régi bölcsesség számára, a mi számunkra is elveszett. Ennek külső jelei a katasztrófák, amelyeket ma oly sokszor rendeznek meg számunkra. Ezek gyakran csupán negatív variánsai annak, ahogyan az ember túlértékeli önmagát. Erről szól már a Babel torony építésének régi története is. Az ember túlértékeli önmagát, mert azt hiszi, hogy neki minden lehetséges.

Ahol elvész az istenfélelem, ott csakhamar megjelenik ajtónk előtt az embertől való félelem, és a tudomány félni tanít bennünket. Dürrenmatt „A fizikusok” c. művének zárszavában – Möbius által – szóhoz jut bölcs Salamon király és azt mondja: „Egykor mérhetetlenül gazdag, bölcs és istenfélő voltam... De bölcsességem elpusztította istenfélelmemet, és amikor már nem féltem Istent, akkor a bölcsességem elpusztította gazdagságomat”. Ez Dürrenmatt, aki szerint egy történetet akkor gondoltunk végig, ha az a lehető legrosszabb fordulatot vette. A rektori lánc jelmondata óv bennünket, nehogy Dürrenmatt története a mi történetünk legyen.

Hölgyeim és Uraim, Önök bizonyára nem várják el tőlem, hogy a mai tudomány problémáit én oldjam meg mások helyett. Ezen a ponton ugyanabban a hajóban ülünk együtt. Amit én tehetek, az annyi, hogy mint teológus még végigvezetem Önöket azon az úton, amelyet a bibliai hagyomány tár elénk e mondatával: „Az Úrnak félelme a bölcsesség kezdete”.

Melyek a pozitív ismérvei annak a bölcsességnek és tudománynak, amelynek kezdete az Úr félelmében van?

Előszőr: az ószövetségi bölcsesség Istene a világ Teremtője, aki minden mögött ott áll, amit ez a világ tartalmaz, és mégsem azonos a világ egyetlen részével sem. Ő Ura az egésznek. Az Úrnak félelme megmutatja az ember helyét az egészben. Megőrzi önmaga túlértékelésétől, a hübrisztől, ahogy a görögök mondták, és arra hívja fel, hogy önmagát és saját tudományát ennek a – nem általa teremtet – egésznek a *részeként* értse meg. Erre az egészre tekintő szemléletre figyelmeztet pl., amikor még újkori alkotmányok is „a mindenható Isten nevében” kezdődnek. Az Istenre utalás itt arra int, hogy a jog végső fokon sohasem lehet csak az ember, a hatalmasok, az erősek, a többség joga, de nem is csak a gyengéké, hanem mindenki számára kell biztosítania az életet. A bölcsesség megnyilatkozása lenne,

ha egy ilyen „A mindenható Isten nevében” állna a tudományaink felett is, megőrizve annak tudatát, hogy a világ soha nem *tulajdona* az embernek és a tudománynak, és nem is szabad, hogy azzá váljon.

Másodszor: egyik, a világon legtöbbet használt bölcsességmondás így hangzik: „Ember tervez, Isten végez.” („Der Mensch denkt, Gott lenkt.”). Ez a mondat szerénységre ösztönzi az embert. Sőt, határainak felismerésére és elismerésére biztatja. Hogy az embernek foglalkoznia kell a világgal, hogy képes a gondolkodásra és kell is, hogy gondolkodjék, hogy ez a gondolkodása tudományá lesz, mindez nem csupán sorsa az embernek, hanem megbízatása is. Ehhez szorosan hozzátartozik az is, hogy felelős Isten és emberek előtt. És mégis: „Ember tervez, Isten végez”. Hála Istennek, nem csupán az történik, aminek az ember a rendezője. Ez a gondolat már az Ószövetségben is jelentkezik, az özönvíz történetében. Ez éppen azt mondja, hogy az ember már régen elpusztította volna a világot, ha csak az ő gondolatai és szándékai érvényesülnének. Ha a világ nem hordozna magában egy nagy ígéretet, már régen nem állna fenn.

Platónnál és Arisztotelésznél a filozófia kezdetén a csodálkozás áll. Hasonlóképpen csodálkozás áll a bibliai istenfélelem és a bibliai bölcsesség kezdetén. Állhatna a mi tudományunk kezdetén is. A valóság titkán és ígéretén való csodálkozás kísérhetné a kutató tudóst egész útján. A csodálkozás szabadságot ad az embernek, egyúttal pedig felelősségvállalásra hívja.

Végül harmadszor: a bölcsesség és az istenfélelem régebbi, mint a tudomány. Ez nem érv, de tény. A bölcsesség és az istenfélelem kérdése mint az életre és annak végső alapjaira vonatkozó kérdés emberlétünk adottsága. Bármiképp válaszolhatunk reá. De ha elutasítjuk, elveszítjük a humánumot. Abból, amit egykor ezen a téren felismertek, tudtak és tapasztaltak, az újkori tudomány sokat kivetett, elfelejtett vagy elnyomott. Ma talán éppen az segíthetne bennünket előre, hogy eszünkbe jut, amit elveszítettünk.

Az istenfélelem és a bölcsesség azonban nemcsak adottságok, hanem előnyük is van a tudománnyal szemben. A világtól való távolság, amelyben az ember eleve benne él, a tudomány által módszeresen megnagyobbodik. Bármennyire elkerülhetetlen is ez, általa a megfigyelt tárgy elidegenedik az embertől és megváltozik a kutató tudós önszemlélete is. Hamarosan elkezdődik az általános elidegenedés, valamint a tárgyak és a megfigyelő ember manipulációja. A bölcsesség és az istenfélelem arra emlékeztet, hogy az ember részes és érintett mindabban, amiről gondolkodik és amit cselekszik. „Az Úrnak félelme” megőrzi annak tudatát, hogy van egy olyan Hatalom, aki közvetlenül érinti az embert – a tudományában is.

Igen tisztelt Hölgyeim és Uraim, amikor 30 évvel ezelőtt az akkori rektor, Hans Fischer professzor, a rektori láncot a Zürichi Főiskolai Egyesület egyik tagjának ajándékként átvette, e szavakkal tette ezt: „Bárcsak mindenki, aki ezt a láncot viseli, tudatában lenne annak a felelősségnek, amelyet magas tisztsége ruház reá”. Hadd fűzzem hozzá: bárcsak az egyetem mint egész tudatában lenne annak a felelősségnek, amelyet e lánc mottója vár el tőle: *timor Domini initium sapientiae*, „az Úrnak félelme, a bölcsesség kezdete”.

Németből fordította: Dóka Zoltán

Gyapay Gábor

A Fasor újjászületése¹

(II. rész)

Amikor 1952 júniusában az iskolánkat megszüntették, a szélnek eresztett tanári kar meg volt arról győződve, hogy az iskola csak tetszhalott, és ahogy a sárospataki vagy eperjesi iskola is átvészelte a megszüntetést és a vallásháborúk üldöztetését, úgy a Fasor is föl fog támadni az atheizmus pusztításából. Addig természetesen a szent tüzet őrizni kell, és a „fasori szellemet” is ébren kell tartani, hogy a következő nemzedékeknek át tudjuk adni. Ezt a tetszhalált természetesen sokkal rövidebbnek képzeltük, és feszült figyelemmel készültünk az alkalomra, amikor az iskola ismét feltámadhat.

A történelem tanúsága szerint a külpolitikai helyzet rendkívüli hatással van a magyar élet alakulására. Most is a nyolcvanas évek nemzetközi viszonyai jelentették az alkalom elérkezését. A legfontosabb jelenségek a Szovjetunió gazdasági összeomlása, a német kérdés napirendre kerülése, a nyugati politika következetes lépései, a hazai belső mozgalmak, a reformkommunizmus törekvései, az ellenzéki csoportosulások kibontakozása jelezte, hogy a potsdami korszak végéhez közeledik és új szabad és polgári lehetőségek előtt nyílnak meg a kapuk. Ez jeladás volt a magyar kulturális élet számára és egyházunk megújulását is ígérte. Valóban, népünk jövő felé tekintő értelmisége és tömegei hallatlan elevevességgel indultak küzdelembe a reformok megvalósításáért.

Egyházunk szempontjából alapozó esemény volt, hogy a Lutheránus Világszövetség 1984-ben hazánkban tartotta nagygyűlését, amelyen dr. Káldy Zoltán püspök urat választották meg a szervezet elnökévé. Maga a világyűlés felrázta a magyar evangélikusságot, de a többi keresztény egyházra is nagy hatással volt. Ebben a légkörben született meg az iskola újjászervezésének a szándéka több csatornán át. Tíz evangélikus lelkész és kilenc világi a következő évben tanácskozni kezdett, és ebből született meg 1986-ban a „Testvéri Szó” kiáltványa, amelyben számos reform mellett az egyházi középiskola újjászervezését is megoldandó feladatnak jelölték meg. Még 1984-ben dr. Gyapay Gábor a Fazekas Gimnázium nyugalomba vonuló tanára magánemberként fölkereste dr. Köpeczi Béla művelődésügyi miniszter urat és megkérdezte, hogy elképzelhetőnek tartja-e, hogy a Fasort újraindítsák, annál is inkább, mert az iskola számos olyan kérdésben modellül szolgálhatna, amilyenekkel a jelenlegi magyar közoktatás küszködik. Köpeczi Béla véleménye szerint az állam részéről ennek a lépésnek zöld útja lesz. Ezzel az eseménnyel párhuzamosan az enyhülő politikai légkört kihasználva létrejött dr. Petri Gábor egyetemi tanár és dr. Vitás György tudományos főmunkatárs irányításával a Fasori Öregdiákok Baráti Köre előkészítő bizottsága, amely

¹ Vö.: Dr. Gyapay Gábor: A budapesti (fasori) Gimnázium története (I. rész), Keresztyén Igazság Új folyam 32. szám, 1996. TÉL 25–30. l.

1984. június 5-ére összehívta az egyes évfolyamokat képviselő volt diákokat a fasori lelkészi hivatal gyülekezeti termébe egy megbeszélésre. Itt tisztázódott, hogy az iskola újjászervezésének kérdése nem szerepelhet a célok között, mert a hivatalos egyháznak még nem alakult ki ezzel kapcsolatban az álláspontja. Ugyanakkor a Hazafias Népfront VII. kerületi szervezete vállalta, hogy a Fasori Öregdiákok Baráti Körét a saját keretei között létrehozza és az összejövetelek céljaira helyiséget is rendelkezésünkre bocsát. Így megkezdődhetek a rendszeres találkozások és az izgatott megbeszélések, amelyeknek a fő témája az iskola fel-támasztása volt. Természetesen itt sem szerepelhetett a programban a valódi cél, hanem a diákok összefogása és egymás segítése lett a kitűzött feladat. Az 1984. október 5-re összehívott alakuló ülésen iskolánk dísztermében (akkor még az OPI díszterme volt) már nagy tömeg gyűlt össze. Petri Gábor professzor „Visszaem-lékezés az iskolára” címmel előadást tartott, majd megkoszorúzták az iskola hősi emlékművét. Az alakuló ülés vendége volt dr. Káldy Zoltán püspök-elnök, dr. Szirmai Zoltán esperes, a fasori gyülekezet lelkésze, Balogh Lajos a Hazafias Népfront részéről, Csoma Gyula igazgató mint házigazda az OPI részéről, a volt Deák téri leánygimnázium növendékei és tanárai. Megindult a sajtó tevékenysége is. Berti Béla cikket írt a Magyar Nemzetben az iskoláról, Cservenka Judit pedig a rádió Szülőföldünk műsorában 20 perces riportot közölt az iskoláról. Az ülés megválasztotta a baráti kör tisztikarát is. Tiszteletbeli elnök lett Wigner Jenő dr. Nobel-díjas fizikus, iskolánk volt növendéke, elnök Petri Gábor professzor lett, társelnökök pedig dr. Balogh János, dr. Cselőtei László és dr. Harsányi László, dr. Kovács István akadémikusok, valamint Peskó György orgonaművész és dr. Szegő Miklós tudományos kutató lettek. Titkár dr. Vitális György tudományos kutató lett. A Baráti Kör célját így határozták meg: „A gimnázium évszázados hagyomá-nyokon alapuló humanista szellemének, a gimnázium szeretetének, a volt tanárok és a volt tanítványok között a gimnázium révén kifejlődött barátság és összetar-tozás érzésének ápolása, egymás számbavétele, segítése, összejövetelek és előadá-sok rendezése, évfordulók megünneplése, az iskola történetének megírása.”

Ezzel párhuzamosan megindult a Baráti Kör szűkebb vezetőségének a rend-szeres tanácskozása is dr. Gyapay Gábor lakásán. Hetenként egyszer, néha kétszer is összejöttek, és a legkisebb részleteket is gondosan mérlegelve tervezték meg az aktuális lépéseket. Ezeken a megbeszéléseken a házigazda mellett mindig részt vettek Vitális György, Paulik Pál, Szegő Miklós, Cselőtei László, alkalmasszerűen Gönczy Sándor, Peskó György és Pósfay Miklós. Ezeknek a megbeszéléseknek már természetesen mindig az iskola visszaszerzése volt a tárgya. A jogi nehézség-gek kellett először számolni. Ha az iskolát az állam elvette volna, úgy semmi nehézség sem jelentkezett volna, mert az állam részéről az elvételtől szóló hatá-rozatot egyszerűen meg lehetett volna semmisíteni. Az viszont, hogy az iskolát 1952-ben az egyház ajánlotta fel, azzal a következménnyel járt, hogy az egyháznak kellett azt visszakérnie. Káldy püspök úr ebben az időben már el is volt erre szánva. Amikor 1985 decemberében Genfből hazaindult, azzal búcsúzott, hogy élete következő célja a fasor visszaszerzése. A repülőtéren azonban úrrá lett rajta végzetes megbetegedése, így képtelen volt tervét megvalósítani.

A szűkebb vezetőség hosszas mérlegelés alapján készített egy memorandumot az iskola megszervezésével és beindításával kapcsolatban „A Fasori Gimnázium Sorsa” címen még 1985 áprilisában, de ezt nem tudtuk Káldy püspök úrnak átadni, így dr. Nagy Gyulának adtuk át, aki mint rangidős püspök a beteg Káldyt felépüléséig helyettesítette. Ő megértéssel fogadta a dokumentumot, de bizonytalan helyzetében ilyen döntő kérdésben nem tudott és nem mert lépni.

A memorandum hivatkozott az iskola kérdésében a hazai és külföldi közvélemény elvárásaira és hangsúlyozta a történelmi helyzet fontosságát. Sorra vette, hogy az államnak milyen érdekei fűződnek az ügyhöz, majd részletesen vizsgálta az egyház érdekeltségét: az evangélikus nevelés 400 éves megszakadt hagyományainak a folytatását és hogy pillanatnyilag a történelmi egyházak között csak a mi egyházunknak nincs iskolája. A koedukáltság bevezetésével a leánynevelés is megoldható lenne, ami a családi nevelést erősítené. Az evangélikus teológusképzés is bázishoz jutna. A hívek lelkesedését fokozná az iskoláért hozott áldozat. Egyházunk tekintélyét mind belföldön, mind külföldön jelentősen növelné. A memorandum ezután a lehetőségeket mérlegelte, amelyek mind szellemi, mind anyagi szempontból kedvezőnek ígérkeznek. Végül a memorandum a szervezési feladatokat is felmérte. Az épület visszaszerzését megoldhatónak tartotta, a tanári kar összeállításának a módját fölvezolta, az iskola felszerelésének kérdését fölmérte, és végül az iskola működésének feltételeit is mérlegelte. A memorandum az iskola újjászervezésének menetrendjét is elkészítette. Ebben az anyagi gyűjtésről, az építkezés megszervezéséről, a személyi kérdésekről, a munka időbeli beosztásáról és a folyamatos továbbfejlesztésről volt szó.

A memorandumot Köpeczi Béla miniszter úrnak is átadtuk 1985 decemberében, aki azt megértéssel fogadta, de hangsúlyozta, hogy ebben a kérdésben az egyháznak kell lépnie.

Egyéb lépések is történtek. Elnökünk Petri Gábor professzor, aki az Elnöki Tanács tagja is volt, levélben fordult dr. Csehák Judithoz, az akkori kormány miniszterelnök-helyetteséhez az iskola ügyének támogatását kérve. Baráti Körünk levélben fordult dr. Gunnar Staalseth úrhoz Genfben, a Lutheránus Világszövetség főtitkárához, szintén támogatást kérve. Dr. Bogsch Árpád, a Szellemi Javak Világszövetsége vezérigazgatója levélben méltatta az iskola jelentőségét és megígérte, hogy minden fórumon szót fog emelni az újjászervezés érdekében. A „Testvéri Szó” memorandum megjelenése is hatott. Közben az evangélikus közvéleményben mind egyházi, mind világi vonalon nőtt a türelmetlenség és az aggodalom. Ennek adott hangot Zászkaliczky Péter bakonycsérnyei evangélikus lelkész javaslatában. Az Északi Evangélikus Egyházkerület 1986. november 5-én tartandó közgyűlés tárgysorozatahoz beadott „Indítványában” azt javasolta, mint a Fejér-Komáromi Evangélikus Egyházmegye egyik képviselője, hogy tárgyalják meg a volt Fasori Evangélikus Gimnázium visszaállításának ügyét. Majd az országos közgyűlésen is tárgyalják ezt meg. Javaslatát gyűlekezetének szemszögéből nézte. „Hosszú idő óta egyházi középiskolában tanulni kívánó fiataljainkat vagy a református, vagy az egyik r.kat. gimnáziumba vagyunk kénytelenek küldeni. Nehéz szívvel írtam legutóbb is lelkészi ajánlást a kecskeméti piarista gimnáziumba.” Az

iskola visszaállításának mind anyagi, mind szellemi kérdéseit megoldhatónak ítélte. Az indítvány talán nem véletlenül október 31-én kelt.

Káldy püspök úr egészségi helyzete nem javult, így 1986 folyamán az egyház püspök-elnöki méltóságát dr. Nagy Gyula vette át. Ilyen tisztségben hozzá írtak levelet november 14-én dr. Gyapay Gábor mint volt fasori diák és volt tanár, dr. Paulik Pál mint volt fasori diák és dr. Vitális György mint volt fasori diák. Ebben a levélben arra kérték diáktársaik nevében, hogy „az országos közgyűlésen a Budapesti Evangélikus (Fasori) Gimnázium újjászervezésének ügyét napirendre tűzni” szíveskedjen. Vázolták a körülményeket és lehetőségeket, majd így fejezték be a levelet: „Úgy érezzük, hogy mind a jelen, mind a jövő előtt felelősséggel tartozunk az evangélikus és az egész magyar társadalomnak, így ezért az ügyért mindent vállalnunk kell, mert ha ezt elmulasztanánk, akkor helyrehozhatatlan bűnt követnénk el. Erkölcsi kötelességünk a gimnázium életrehívása, hogy az elődök kishitűségét az utódok élő hite helyrehozhassa!”

Az 1986. november 20-án tartott országos közgyűlésen dr. Nagy Gyula valóban napirendre tűzte az iskola kérdését. Jelentésében elmondta, hogy két kérdésnek tesz eleget, de már előzőleg Káldy püspök úr kérésére kérte az állami hatóságoktól az egyházi tulajdonban levő fasori épület sorsának rendezését. A közgyűlés határozata ebben az ügyben így szólt: „A közgyűlés az országos egyházi felügyelő vezetésével szakértői bizottságot küld ki a fasori Gimnázium visszaállítására, illetve egy új evangélikus gimnázium és kollégium felépítése reális lehetőségeinek felelős megvizsgálására a püspöki jelentésben felsorolt kérdésekben. A bizottság tagjai: dr. Gyapay Gábor volt fasori gimnáziumi tanár, dr. Kotsis Iván építésszámológ, dr. Luthár Jenő országos egyházi jogtanácsos, Szemerei Zoltán országos pénztári osztályvezető, Szirmai Zoltán budapesti fasori esperes. A bizottság részletes jelentést és javaslatot terjeszt a legközelebbi országos egyházi közgyűlés elé.” A következő közgyűlés három év múlva lett volna esedékes, ezért a közgyűlés jegyzőkönyvi határozatot hozott arról is, hogy ebben a kérdésben döntés céljából bármikor rendkívüli közgyűlés hívandó össze.

A közgyűlési határozat nagy örömmel töltötte el a Fasori Öregdiákok Baráti Körét, és 1987 januárjában körlevélben tudatta az öröndetes eseményről a volt növendékeket, és egyúttal mindenkit felhívott a jövő feladatokban való közreműködésre és támogatásra: „A volt fasori diákok nagy összefogására van szükség mind itthon, mind külföldön. Pénzbeli támogatás alapítványok létesítése és felszerelési eszközök juttatása a legfontosabb feladat. Az a kérdésünk, hogy kapcsolataid, ismeretségeid révén meg tudsz-e intézményeket, egyesületeket, vállalatokat vagy cégeket nyerni az ügyünk támogatására. Nincs az a kicsi, illetve nincs az a nagy hozzájárulás, amit ne vennénk hálával és köszönettel az újrainduló iskola nevében.” Gyapay Gábor mint a kiküldött bizottság fasori tagja egyéni kéréseleveleket is küldött a növendékek nevében Wigner Jenőnek, Bogsch Árpádnak és Abeles Péternek. Ugyancsak megköszönte az Új Ember szerkesztőségének a figyelmese közléseket.

A Fasor ügye ekkor már a magyar közvélemény ügye lett, de a világ is fölfigyelt a változásokra.

Wigner Jenő még 1986 februárjában a Clevelandban megjelenő Erős Vár című magyar nyelvű egyházi lapban, amely az Amerikai Magyar Evangélikusok Lapja, „Nyilatkozat a Faszorról” címen meleg hangú szavakkal tett hitet egykori iskolája mellett, és kifejezte reményét, hogy ez a nagyhírű iskola rövidesen ismét élni fog.

Igen nagy hatással volt a magyar közvéleményre a magyar rádióban elhangzott egyórás műsor Szabó Éva szerkesztésében. „Egy gimnázium, amely csak a szívekben él, Fasori öregdiákok emlékeznek alma materükre” címen 1986. november 30-án. Három héttel később Csűrös Csilla készített riportot az iskoláról a „Napközben” műsorában.

Az országos közgyűlés által kiküldött „Evangélikus Gimnázium-bizottság” 1987. február 20-án tartotta első ülését, amelyen a lehetséges megoldásokat megvitatták és kiküldtek egy kéttagú bizottságot (Gyapay Gábort és Szemerei Zoltánt), hogy részletesen tájékozzódjanak a debreceni Református Gimnázium, a budapesti Piarista Gimnázium és az Izraelita Gimnázium fenntartása és tanulmányi munkája kérdéseiben. Ugyanakkor Nagy Gyula püspök úr bejelentette, hogy az Országos Egyház külön alapot létesít az evangélikus gimnázium céljaira történő önkéntes felajánlások kezelésére. A bizottság munkájának örömteli visszhangja volt minden körben. A legszebben dr. Hafenschner Károly Deák téri igazgató lelkész fogalmazta meg a lelkeket elfogó érzést az Evangélikus Életben 1987. március 8-án megjelent „Az én reménységem” című cikkében: „Reménységem: nemcsak elkezdni, de folytatni is lesz erőnk, nem lohad le lelkesedésünk munka közben, mint azt sokszor tapasztaljuk, hogy csak addig érdekes valami, amíg nincs meg, és amint elérünk egy célt, érdektelenné válik. Úgy vélem, széles körben visszhangot keltene iskolánk szolgálata. Nem becsülöm le azt a kedvező visszhangot sem, amit működése határainkon túl is jelenthetne mind a külföldön élő volt fasori diákok körében, mind a világ lutheránusságának nagy családjában.”

Az iskoláért folytatott harc több síkon folyt állandóan. Viták és tervezgetések voltak a hivatalos egyházban, lelkes és elszánt készülődés az Öregdiákok Baráti Körében, harc a közvélemény egyre szélesedő körében, de szinte láthatatlan küzdelem alakult ki a Művelődési Minisztérium és az Állami Egyházügyi Hivatal között is. A minisztérium ugyanis minden szinten segítőkészen kezelte az iskola feltámasztásának ügyét, az állami Egyházügyi Hivatalnak azonban fenntartásai voltak és a legmagasabb pártfórumok döntéséhez óhajtott igazodni.

Az egyházon belül is személyi változások következtek be. Káldy Zoltán püspök úr 1987. május 17-én meghalt. A Déli Egyházkerület élére dr. Harmati Bélát választották meg püspökné. Ugyanakkor mellette a felügyelői tisztet dr. Frenkl Róbert professzorral töltötték be. Mindketten iskolánk volt növendékei voltak, és az Öregbarátok Köre tiszteletét tette az új püspöknél, egyúttal részletesen beszámolt arról, hogy mit léptek addig az iskola ügyében. A püspök úrnak a megbeszélésen az a véleménye alakult ki, hogy az iskola visszaszerzésének ügye olyan előrehaladott állapotban van már, hogy visszaút nem látszik lehetségesnek.

Az országos presbitérium 1987. november 11-én határozatot hozott, hogy az iskola újjászervezésének elősegítésére országos gyűjtést kell indítani, de ezt csak

a következő év első vasárnapján hirdették meg a templomokban, így a karácsonyi alkalmak kimaradtak.

Az a tény, hogy az iskola ügye legfelsőbb szinten ekkor még nem dőlt el, nagy jelentőségűvé tette dr. Szentágothai János professzor úrnak 1987. december 17-én az országgyűlésben elhangzott felszólalását: „A másik ügy az evangélikus egyház valamikori nagyhírű fasori iskolájának újra való létrehozása. Ezt valahogy a nemzetközi közvélemény is várja tőlünk. Ez az iskola legendássá vált a benne nevelődött számos Nobel-díjas és egyéb világhírű tudós révén. Azt hiszem, hogy nem vádolhatnak elfogultsággal, mert én nem ebbe az iskolába jártam... Indirekt módon a középiskolai oktatás és maga az épület szóba került a mai ülésen, vagy a tegnapi ülészakon, és ebből arra lehet következtetni, hogy a körülmények nyomása amúgy is egy kicsit ebben az irányban hat és segít. Tudom jól, hogy ez anyagilag rendkívül nehéz vállalkozás, de én hiszek abban, hogy megvan külföldön, de belföldön is az áldozatkészség, amelyre itt számíthatunk. Úgyhogy kérem, szíveskedjenek ezt a gondolatot felszínen tartani.”

A volt diákok és az evangélikus közvélemény egyre türelmetlenebbül várta a döntések megtörténtét. Nagyon jellemző Sass Lóránt levele, amit Nagy Gyula püspök-elnök úrnak írt 1988. február 16-án, de amelynek másolatát elküldte Harmati Béla püspök úrnak, az Evangélikus Élet Szerkesztőségének, a Gimnáziumi Bizottság tagjainak és Gyapay Gábornak is. Ebben a levélben kifogásolta, hogy az egyházi sajtó nem foglalkozik eleget az iskola ügyével, nem tájékoztatja az evangélikus közvéleményt. A véleménye: „Az az érzésem támad, mintha az egyházi Vezetőség tétovázna és nem meri magát határozott lépésre elszánni. Egy év eltelt és látszólag semmi érdemleges előhaladás nem történt, legalábbis nem közöltek semmit egyházunk tagjaival.”

(Folyt. köv.)

„Született néktek a Megtartó.” Nem nagyszerű és dicső, hogy ilyen örömhírt hoz embernek angyal az égből? S újjongó angyalezrek biztatnak, hogy mi is örvendezzünk s halálával vegyük e nagy kegyelmet?! Írjuk hát a „néktek” szócskát lángbetűkkel a szíveinkbe, s Megtartónk születését fogadjuk örömmel.

Luther Márton

Boleratzky Lóránd

A zsinat lefejezte az egyház legfelső vezetését

A zsinat utolsó ülésein sebtében hozott határozatai – köztük elsősorban az országos felügyelői intézmény megszűnését eredményező határozata – az egyházi közvéleményre a meglepetés erejével hatottak. Ezt a meglepetést elsősorban az okozta, hogy ez a kérdés a közvéleményben nem érett meg kellő előkészítés hiányában, másrészt pedig ebben az átmeneti időben nem látszik helyénvalónak mélyreható reformokhoz nyúlni.

Nem a véletlen szeszélye, hogy az egyetemes felügyelői tisztség révén az evangélikus egyház életébe világi férfiak igen fontos szerepkörrel kapcsolódtak be, hanem az evangélikus egyházalkotmány *történeti fejlődése* hozta ezt magával. Az 1758. szept. 12-i pesti egyetemes gyűlésen Zay Péter mint *Primus et principalis* (vagy *primarius*) *inspector* szerepel, és az ő személyéhez kötődik az egyetemes egyházi felügyelő jogkörének a kialakulása, amely utóbb kiegészült az iskolák feletti felügyelettel.¹ A világiak fokozottabb bekapcsolódása az egyház kormányzatába azt hangsúlyozta, hogy az egyház nemcsak papjaiban él, hanem világi tagjaiban is, akikért az egyház létezik. Mint Masznyik Endre írta: „Az egyetemes felügyelői állás nálunk voltaképpen tiltakozás minden római katolikus *hierarchikus törekvés* ellen.”² Az evangélikus egyetemes felügyelői intézmény mélyen belegyökeredzett az evangélikus egyházalkotmány szellemébe, s megszüntetése alapjaiban rendítette meg az egyház alkotmányát. Megszüntetésével megbomlott a paritás és hierarchikus irányba tolódott el az alkotmány.

Alkotmányjogi vagy egyházjogi szempontból nézve a felületes szemlélő kétértelműen azt mondhatja, hogy kívülről nézve hiányos az evangélikus egyház szervezeti felépítése, mert az egyetemes felügyelőnek lelkészi oldalról párdarabja nincs, minthogy a történeti fejlődés az egyetemes püspökség intézményét sohasem fogadta el. Mert bár a legfelső egyházkormányzati fokozaton a közigazgatás világi kézbe került, ha a paritás elvét a maga összefüggésében vizsgáljuk, azt kell látnunk, hogy a világi elemnél levő csekély túlsúlyt kiegyenlíti a püspöknél jelentkező hierarchikus többlet-jogok. Ennek a kérdésnek egyik kiváló ismerője, Zsedényi Béla joggal mutat rá arra, hogy a paritás elvét egyházi törvényeink nyilván generális és fundamentális alapelvként kívánták érvényesíteni, amely ilyen módon nem nyert sérelmet.³

¹ Boleratzky Lóránd: A magyarországi evangélikus egyházfelügyelői intézmény eredete és egyházjogi jelentősége, Miskolc, 1942. 62–82. l.

² Masznyik Endre cikke a Protestáns Szemle 1907. évi számában.

³ Zsedényi Béla: Hierarchia és kyriarchia a magyarhoni ág. hitv. ev. egyház alkotmányfejlődésében. Miskolc, 1930. klny. 89–116. l.

De célszerűségi szempontok is amellet szólnak, hogy az anyagi és közigazgatási ügyekben kevésbé jártas lelkészi elemet tehermentesítsük, és a lelkészek idejüket elsőrendű feladatukra, a lelkigondozásra fordíthassák.

Az országos felügyelői intézmény eltörlésével egyházunk jövátéhetetlen kárt szenvedett, annál is inkább, mert a helyébe lépett új egyházjogi szabályozás igen sebezhető. Ha a zsinat többsége az új elképzelések elfogadásával az országos felügyelő ellen kívánt állást foglalni, akkor aligha lépett helyes útra, amikor magát a több mint kétszáz éves intézményt söpörte el, dacolva történeti, paritásos és célszerűségi szempontokkal.

Az új szabályozás egyházjogi szempontból határozottan rosszabb a réginél.

Az az új konstrukció, amely szerint az országos elnökség tagjai az egyházkerületek püspökei és kerületi felügyelői, elvileg összhangban van ugyan azzal az alapelvvel, amely szerint a döntéshozó szervek mindig kollégiumok, vagyis több személyből álló testületek, és csak a szolgálatot ellátó szerv lehet egy személy – mégis ellentétben áll a három alacsonyabb egyházkormányzati fokon törvényileg szabályozott „elnökség” fogalmával. A három egyházkormányzati foknál elnökségen csupán a két személyből álló „ikerelnökség” (felügyelő és lelkész, egyházmegyei felügyelő és esperes, illetve egyházkerületi felügyelő és püspök) értendő. Az országos egyháznál viszont „kibővített elnökséget” takar ugyanaz az elnevezés. Ez másrészt célszerűségi kérdést is felvet, ti. szokásjogi alapon bizonyára továbbra is fenn fog maradni a régi kettős elnökség is a gyakorlatban, mert aligha elképzelhető, hogy az egyház képviselétét, utalványozást, szerződést négy vagy 2001 után hat személy fogja ellátni, minthogy ez nagyon megnehezítené az adminisztrációt.

De ha ez lesz a tényleges helyzet, akkor mi szükség lesz a régi elnökségre, az új kibővített elnökségre, a presbitériumra és a közgyűlésre?

Elhibázottnak tűnik az egyik kerületi felügyelőnek mint az országos felügyelő lecsontozott utódjának „elnök-felügyelőként” történő bevonása. Már az elnevezés is erősen irritáló. A Káldy püspök által bevezetett püspök-elnöki cím nem talált helyeslésre az egyháztagok részéről, hisz ennek használata csak jelentős számú püspökkel rendelkező egyházban volna indokolt. Most egy fordulattal a zsinat az „elnök” jelzőt előre hozza, ami azonban alig különbözik a korábbiól és nem is hangzik jól. Nem lett volna helyesebb az „országos” elnevezésnél maradni?

Ami a jogi megoldást illeti, az sem tekinthető szerencsésnek. Szerencsétlen megoldásnak látszik, hogy az egyik egyházkerület egyházközsegei által megválasztott felügyelő – a többi kerület egyházközsegeinek nyilatkozata nélkül – jusszon országos egyházi tisztséghez, még ha közgyűlési választás alapján is. Ennél a felemás jogi megoldásnál az eddigi mindenképpen jobb volt, hisz valamennyi egyházközség szavazatán alapult. De technikailag is egy vidéki „elnök-felügyelőnek” nagyobb problémát fog jelenteni hivatala ellátása, mint a Budapesten székelő országos felügyelőnek. Kár volt át nem gondolt, problémákat előrevetítő szituációkat teremteni.

A világi elem paritetikus egyensúlyának a megbontásához az utolsó lépést jelenti a hat évre történő választási ciklus. Ha a püspöksátság 65 éves korhatárig,

valójában azonban 67 éves korig választják, mi indokolja a felügyelőknél az ettől eltérő szabályozást?

Az utóbbi időben kétségtelennek tűnik a világi elem egyházkormányzati befo-lyásának a korlátozása. Világosan látszik ez az országos felügyelőnél, aki először mint iskolai felügyelő veszítette el ezt a jogkörét, azután megszűnt egy személyben az evangélikus egyház képviselője lenni, most pedig a több mint kétszáz éves intézmény dicstelenül megszűnik.

Végül még két megjegyzést. Amennyire örömet jelentett, hogy a zsinat közel egy évi bizonytalankodás után végül is a három kerületes megoldás mellett dön- tött, ezt elhomályosította az a határozat, hogy a törvény csak 2001-ben lép hatály- ba. Mivel nyilvánvaló kompromisszumként ez az időpont egybeesni látszik az egyik püspök nyugdíjba-menetelének időpontjával, a zsinat ismét személyi szem- pontok előtt hajolt meg. Mennyivel elfogadhatóbb lett volna, ha a hatálybaléptetés a feltételek megteremtésének időpontjához kötődött volna, így a személyi kombi- nációk kikapcsolhatók lettek volna.

Itt szeretném megjegyezni, hogy az országos presbitérium hatáskörénél szere- pel a döntési jog a „Gusztáv Adolf Segélyszolgálat szeretetadományainak az odaítéléséről” (IV. törvény 125. § i) pont), holott a Segélyszolgálatról szóló jogsza- bály értelmében (V. törvény 49. § (3) bek.) ez a jogkör, vagyis a segélyek összegé- nek elosztása a Gusztáv Adolf Segélyszolgálat Tanácsára tartozik. A zsinaton komoly küzdelem folyt azért, hogy a GAS ne az egyház szervezetébe beépült szerv legyen, hanem némi önállósághoz jusson, amit az új jogszabály meg is valósított. Remélni lehet, hogy ez az önállósága az ellentétes szabályozás ellenére is meg fog maradni.

E világ a pénznek, hatalomnak és dicsőségnek örül. A megszorodott szív azonban nem vágyik egyébre, csak békességre és vigasztalásra. Tudni, hogy Istene – kegyelmes Isten-e. Emellett a világ minden öröme eltörpül. A kesergőknek kell hát prédikálnunk az angyal módjára: Halljátok, ti nyomorultak és sírók, boldog örömlírt hozok. Nem azért jött Krisztus emberként a földre s nem azért halt meg a keresztfán, hogy a pokolba taszítson titeket, hanem hogy nagy örömöket legyen Őbenne.

Luther Márton

id. Magassy Sándor

Az országos felügyelői tisztség történetisége

Kiváló egyházjogászunk, dr. Boleratzky Lóránd a júniusban berekesztett zsinat néhány döntését teszi kritikai vizsgálódása tárgyává, s összegezve megállapítja, hogy „az utóbbi időben kétségtelennek tűnik a világi elem egyházkormányzati befolyásának a korlátozása. Világosan látszik ez az országos felügyelőnél, aki először mint iskolai felügyelő veszítette el ezt a jogkörét, azután megszűnt egy személyben az evangélikus egyház képviselője lenni, most pedig a több mint kétszáz éves intézmény dicstelenül megszűnik”.¹ Kár lenne az 1791. évi pesti zsinat szenvedélyes küzdelmeit feleleveníteni annak a ma már anakronisztikus állításnak képviselésével, mely szerint az egyházban csak akkor van rend és akkor biztosítható a fejlődés, ha abban a világi elem meghatározó szerephez jut. A pesti zsinaton egyébként a „klérus” harcolt a „világiak” túlbujánzó egyházi szerepvállalása ellenében és a „klérus” egyenjogúsítása érdekében.² De már maga a „fejlődés” szó használata is problematikus. Ennek a történetfilozófiai fogalomnak tükrében úgy jelennek meg a legkülönbébb egyházi történetek, mintha azok a kezdetlegestől indulnának és a tökéletes felé haladnának. Elég ha csak arra utalok, hogy a Mária-dogma egy olyan tanfejlődés végeredménye, melynek kiinduló pontja az „Úr szolgálóleánya”, záróköve pedig a „Menny Királynője” és az emberiség „Társmegváltója”.

Az „országos – régebben: egyetemes – egyház” és annak egyszemélyű világi vezetése tulajdonképpen a protestantizmussal szembenálló hatalom követelésére jött létre. Messze vezetne, ha kitérnék III. Károly (1711–1740) és Mária Terézia (1740–1780) uralkodásának valamennyi ellenreformációs részletére. Témánk szempontjából is fontos azonban az a tény, hogy e két uralkodó országlása idején változott a protestantizmus kétharmados többsége egyharmados kisebbséggé.³ A Rákóczi-szabadságharc bukása (1711) és a Türelmi Rendelet kiadása (1781) közti időben a protestantizmus élethalálharcot vívott az elnyomó hatalommal, melybe

¹ Dr. Boleratzky Lóránd: „A zsinat lefejezte az egyház legfelső vezetését” c. írásának végén fogalmazza meg ezt a következtetését. Sajnálatos, hogy a zsinat valódi problémái, s egyházunk igazán égető kérdései háttérbe szorulnak, s egy lényegét tekintve másodlagos kérdés kerül az érdeklődés, illetve a bírálat homlokterébe. A „klérus” és a „laikusok” hatalmi harca sem a zsinat menetében, sem egyházi életünk hétköznapijaiban nem jelenik meg alapvető problémaként.

² Vö. Zsilinszky Milúty (szerk.): A magyarhoni protestáns egyház története (Budapest, 1907), 513–562.

³ A kérdést kimerítő alapossgal tárgyalja Mályusz Elemér: A Türelmi Rendelet (Budapest, 1939) c. művének első fejezetében. „A régi rendszer” (5–283. oldal) lényege: Minden rendelkezést, illetve intézkedést úgy kellett végrehajtani, hogy az a protestantizmusnak kárt, veszteséget okozzon.

még a ráparancsolt szervezeti átrendeződés is beletartozott. Történeti „fejlődésről” tehát egyáltalán nem lehet szólni.

Az üldöztetés keretei közé illeszkedik az evangélikus és református egyház világi vezetőinek növekvő szerepvállalása. A *Carolina resolutio secunda* (1734) például négy egyházkerület felállítását rendelte el az evangélikus egyházban, de ezáltal nem több, hanem kevesebb lett az egyházkerületek száma. Az országos (egyetemes) felügyelői tisztt gyökerei azonban mélyebbre nyúlnak. A háborúktól és az egyre erősödő ellenreformációs nyomástól széttzilálódott evangélikus egyházi állapotot kívánta rendezni a *Rózsahegyi zsinat* (1707). Rendelkezéseinek sorában feltűnik az a határozat, melynek értelmében a Felső-Magyarországon újjászervezett négy egyházkerület legfőbb képviselőjéül két – társadalmi állására nézve tekintélyes – férfit választott. Ugyanígy jártak el valamivel később (1712) a reformátusok is, de náluk e tisztség a XVIII. század második felére névlegessé vált és elsovadt. Nálunk azonban két ellentétes törekvés találkozott ezen a ponton. *Mária Teréziának* az volt az óhaja (1773), hogy az evangélikusok a maguk ügyesbajos dolgaival ne egyházkerületenként, hanem az egész egyházat összefogóan jelenjenek meg előtte, illetve az ügyintéző hivatala előtt. Így került sor az egyetemes gyűlések évenkénti megtartására (1774) és az egyetemes felügyelő állandósuló szerepvállalására. A küzdelmes kor megérlelte azt a gondolatot, hogy az evangélikus klerikusoknál nagyobb tekintéllyel bíró világi előjárók képviseljék egyházunkat a hatalommal szemben. Jellemző, hogy az egyetemes felügyelői tisztt közel kétszáz éven át leginkább ugyanannak a három családnak tagjai töltötték be.⁴ Az is tény, hogy míg az elnyomatás korában egyetemes felügyelőink egyértelműen pozitív szolgálatot végeztek egyházunkban, addig a XIX–XX. században ez a szerepkör előbb kiüresedett, majd negatívvá vált.⁵

⁴ Országos (egyetemes) felügyelőink névsora a következők: Szirmay Miklós (1707–1720), báró Hellenbach János Gottfried (1707–1728), báró Zay Imre (1735), Calisius Keresztély (1741–1750), báró Zay Péter (1758 előtt–1788), Ócsai Balogh Péter (1788–1819), báró Prónay Sándor (1819–1839), gróf Zay Károly (1840–1860), báró Prónay Gábor (1861–1875), Zsedényi Ede (1875–1879), báró Radvánszky Antal (1879–1882), báró Prónay Dezső (1883–1917), báró Solymossy Lajos (1918–1922), báró Radvánszky Albert (1923–1948), dr. Reök Iván (1949–1952), Mihályfi Ernő (1952-től), akinek halála után egy ideig nem töltötték be e tisztséget, majd dr. Frenkl Róbertet választották meg (1987), aki mindmáig hivatalban van. Érdekes a református egyház egyetemes főgondnokainak listája is: Ráday Pál (1712–1733), gróf Bethlen József (1734–?), majd Belezna Miklós (1773–1778). Az 1791-ben tartott *Budai zsinat* rendszerezési akarta ezt az állást, de határozatai nem emelkedtek törvényerőre. Vö. *Zoványi Jenő*. Egyháztörténeti Lexikon, (Budapest, 1977.), 109–110., 165–166. 197., 516. oldal.

⁵ Az 1948-as politikai fordulatot követő pártállami diktatúra egyházpolitikájának általános képéről szerzett tapasztalatokat aligha kell dokumentálni. Az talán kevésbé közismert, hogy Mihályfi Ernő „evangélikus háttérű” – kitagadott fia a köztisztvisletben álló béri espereslelkésznek –, ugyanakkor elkötelezett híve a Kommunista Pártnak, s hosszú időn át tagja az Elnöki Tanácsnak, így rendkívül erős politikai hatást gyakorolt egyházunkra. Az országos felügyelő törvényben biztosított jogosítványai közé tartozott, hogy egyedül ő hívhatta össze az egyház legfőbb törvényhozó és intézkedő szervét, a zsinatot. (Vö. Egyházi Törvények, Budapest, 1967. 89. oldal; a II. törvény 118. § 2. bekezdése). Ez a kizárólagos jog tette lehetővé dr. Frenkl Róbertnek, hogy több éven át szabotálja a reformzsinat össze-

Köztudomású, hogy az egyházközségek, egyházmegyék és egyházkerületek élén „ikerelnökség” áll, mely általában megfelelő módon működik. Persze – a múltban és jelenben egyaránt – előfordul, hogy a kívánatos egyensúly megbomlik. Ez azonban csaknem minden esetben a feladatok és szerepkörök nem megfelelő felméréséből fakad.⁶ Nincs történeti-bizonyítéka annak, hogy az evangélikus egyházban a „papi elem” kizárólagos vezetős szerepre tört volna. Vállalva „az egyházjogi szempontból felületes szemlélő” státusát a történelmi adatok által alátámasztottan állítom, hogy az országos felügyelői intézmény kifejlesztésével nem *keletkezett*, hanem alapelvi felborult az egyensúly.

A megszűnő országos felügyelői tisztség helyébe – ha jól értem – a Zsinat egy olyan megoldást állít, melyben valamelyik kerületi felügyelő kapna megbízást az országos ikerelnökség párhuzamos betöltésére. Helyeslem ezt a határozatot. Egyházunk történelme azt bizonyítja, hogy bevált az évszázados gyakorlat, amely nem egyes személyeknek, nem is csupán a presbitériumoknak, hanem minden szinten a közgyűlésnek adta a valóságos hatalmat, a végső döntéshozatal jogát. Nem történik tragédia, ha egy-egy tisztség megszűnik, vagy betöltése akadályokba ütközik.⁷ Baj akkor történik, ha egyházunknak „demokratikus rendje” szűnik meg, vagy alakul át radikálisan. Baj akkor történik, ha a szolgáló személyek szerepét téveszteneik és a szolgálatot az uralkodásnak cserélik fel. Baj akkor történik, ha az egyházban trónusok emelkednek és eltűnnek a középpontból a kereszts. Baj akkor történik, ha lefejezettnek érezzük az egyházat egy-egy vezető tisztség megszűnésekor, s hangsúlytalanná válik az az örök tény, hogy „az egyház feje Jézus Krisztus, mi pedig testének tagjai vagyunk”.⁸

hívását, melyet az OLBK vezetősége és a Keresztyén Igazság szerkesztősége már 1989-ben szorgalmazott. Ebben a jogkörben a világi elem oly mértékű túlsúlya jelenik meg, hogy azt egyházunk püspökei és papjai együttesen sem tudták kiegyenlíteni.

⁶ A Dunántúli egyházkerület egyik legkiválóbb felügyelője *Matkovich Pál* volt, aki 1781–1823 között rendkívüli eréllyel és ügybuzgósággal vezette a kerületet előbb a nagybeteg *Perlaki Gábor* (1771–1786), majd a csendes *Hrabovszky Sámuel* (1786–1796) és *Nagy István* (1796–1812), végül a jobbagysorból éppen kiemelkedő *Kis János* (1812–1846) püspökök mellett, de erős egyénisége néha nyomasztóvá vált. Vö. *Zoványi Jenő* i. m. 395. oldal; *Payr Sándor*: Egyháztörténeti Emlékek, (Sopron, 1910.) 378–381. oldal; *Payr Sándor*: A Dunántúli evangélikus egyházkerület története, (Sopron, 1924.) 365., 399., 519. oldal.

⁷ *Beythe István* püspöknek a csepregi kollokviumról történt haragos távozása (1595), majd nyílt konverziója után a Dunántúli egyházkerületnek 1612-ig nem volt püspöke. Előbb *Magyari István* és *Réczés János*, illetve *Thokoich György*, *Vidos Lénárd* és *Klaszekovich István* esperesek közösen vitték a kerület ügyeit. *Klaszekovich* esperes *Beythe* halála után püspöke is lett a kerületnek (1612–1620). Megemlítem, hogy a XVI. század végén a törökverő hős, *Nádasdi Ferenc* volt a kerület főpatrónusa, akinek egyházvédő szerepe messze túllépte a Dunántúli kerület határait. Vö. *Payr Sándor*: A Dunántúli egyházkerület története, 624–636. oldal.

⁸ A Konfirmációi Káté (1982) 57. kérdésére adott felelet.

Dóka Zoltán

Bulányi Györgyöt rehabilitálták!

Október elején meghívást kaptam egy rendkívüli alkalomra. A meghívó szerint „szentmisére, hálaadó imádkozásra, melyet a Bokor Közösség rendez 1997. okt. 19-én 16 órakor a Piarista Rend Duna-parti kápolnájában abból az alkalomból, hogy Bulányi György piarista tanár, a Bokor Közösség alapítója, 16 esztendeig tartó akadályoztatása után, újra nyilvánosan is folytathatja papi hivatását: nyilvános szentmisét mondhat.” Az ünnepelt telefonon kért, hogy majd egy rövid imádságot is mondjak. Elfogadtam a felkérést, és részt vettem az ünnepi alkalmon.

Még sohasem jártam ebben a patinás egyházi épületben, amely valójában a Piarista Rend gimnáziuma és annak nagyméretű, többszáz embert befogadó kápolnája. A folyosó faláról Antall József miniszterelnök képe néz a látogatóra. Ő is piarista diák volt. Hamarosan megtelik a kápolna, s kezdődik a szertartás. A 78 éves Bulányi György két fiatal kíséretében vonul az oltárhoz. Közben Bárdos-kórusmű hangzik fel: „Az nem lehet, hogy milliók fohásza Örökké visszamálljon rólad, ég!” (Arany János: Magányban – 1861). A Bokor közösség egyik vezetője mond köszöntőt, majd a Piarista Rend magyarországi tartományfőnöke, dr. Kállay Emil nyitja meg az alkalmat, aki tanítványa volt Bulányi Györgynek. Mint egy énekar, olyan szépen énekel a gyülekezet. A közös bűnbánati ima után gyülekezeti tagok olvassák a nap öszövétségi, levélbeli és evangéliumi igéit. Közben mindig friss, szép ének hangzik. Majd Bulányi György prédikál. A keresztyén hit egyértelmű tartalmáról, Isten szeretetéről beszél, amely átfogja a világot, mindenkít s mindent, aki és ami létezik. A létünk végső dimenziója Isten, aki maga a szeretet. Keresztyénnek lenni azt jelenti: ebben és ebből a szeretetből élni isteni radikalitással, bosszú, fegyver helyett megbocsátással, a Zebedeus-fiak uralkodásra törő önzése helyett az önmagát értünk kereszthalálra adó Jézus szolgáló szeretetével. Megragadó prédikátor Bulányi György. Gondolatgazdag, szép mondatai sziporkáznak. A megfeszített Jézuson tartja tekintetünket, de az onnan áradó fényben választ kapnak aktuális egyházi, társadalmi, politikai kérdések is. Ének felel a prédikációra: „Úgy kellene egy új dal...”

Imádságba foglalt köszöntések következnek. A Bokor Közösség három nemzedékének képviselői után a hazai és külföldi katolikus egyház küldöttei, majd a protestáns egyházak és a zsidó vallás képviselői mondanak imát. Megható volt Bulányi György testvérhűgának hálaadó imádsága.

Az istentisztelet az oltáriszentség, azaz az úrvacsora vételével ért véget. Szinte az egész gyülekezet részt vett ebben is. Bulányi György egy 30 éve ezüstmiséjére megfogalmazott áldással bocsátott el bennünket: „... áradjon rád az Örök Szeretet! Világíts Vele az emberek között, hogy rólad Rá ismerjenek!”

Az ünnepi alkalmat szeretetvendégség és sajtótájékoztató zárta.

Kicsoda ez a Bulányi György, akit közössége tagjai oly nagy szeretettel vesznek körül, és aki most megszabadult a 16 éve reá rótt szolgálati tilalom bélyegétől? Aki bővebbet akar tudni életútjáról, olvassa el Szakolczay Lajos „Páter Bulányi” című, 1989-ben megjelent könyvét, amely egyben nagyszerű kordokumentum is. Itt most csak néhány vonást szeretnék felvillantani e gazdag életpályáról.

Magyar-német szakos piarista gimnáziumi tanárként kezdte pályafutását. Igazi pedagógus-alkat. Kezdetől fogva nagy hatással van a fiatalokra. Debrecenben egy idősebb szerzetes biztatására 1945-től ún. kisközösségeket kezdett szervezni. Mindketten úgy látták, hogy olyan idők következnek, amikor az egyház csak ilyen nem látványos, kicsi közösségekben tud tovább élni és szolgálni. Közösségfogalma tudatosan szemben állt a marxista társadalomszemlélettel. A forradalom gyilkolni kész módszerével szemben a jézusi ellenségszeretetre épülő közösségelméletet hirdette és gyakorolta. Ebből elkerülhetetlenül következett a fegyveres katonáskodás megtagadása. Nem is maradt el a marxista ideológiára épülő államhatalom retorziója. 1952-ben történt az első kisközösségi per, az ún. Bulányi-per, amelyben vele együtt más papokat, valamint apácákat és civileket is elítéltek. Az ő ítélete volt a legsúlyosabb: életfogytiglan! Kínzásokkal, megaláztatásokkal teli rabságát több börtönben töltötte. 1956-ban kiszabadult, de a Kádár-rendszer újra bebörtönözte. Összesen nyolc évi börtön után, 1960 decemberében szabadult végleg. Egyháza előjárói nem vették vissza a szolgálatba. Segédmunkásként dolgozott, de titokban papi szolgálatot is végzett, s újra szervezni kezdte a kisközösségeket. Közben biblíateológiai kutatásokat végzett. Írásait a közösségek tagjai terjesztik. Tanításai miatt most már az állammal kollaboráló egyházvezetőség fordul ellene. Nem csoda! Hiszen kritizálja a hierarchia tekintélyelvű uralmát, követeli a lelkiismereti szabadságot s ezzel együtt a fegyveres katonai szolgálat megtagadásának szabadságát is. 1982 nyarán saját egyháza tiltotta el a nyilvános papi szolgálatától. Ettől kezdve csak otthon és magánházaknál végzett ilyen szolgálato-
kat, templomban sohasem. De a köréje gyűlt Bokor Közösség eltiltása idején is működött, s annak ő volt továbbra is a lelki vezetője. Most, 16 év után, váratlanul felmentették a tilalom alól. Érthető, hogy első nyilvános templomi szolgálatának ünnepi alkalmán a légkör legjellemzőbb vonása az öröm és a hála volt.

*

Miközben néztem a meghatott, áhítatos arcokat, az örömtől csillogó szemeket, magam is átéreztem az alkalom jelentőségét, s együtt örültem az örülőkkel. Ott-hon éreztem magam közöttük. Hiszen a mi lutheri egyházfogalmunk szerint az egyháznak nincs zárt határa, csak középpontja van, s az nem tan, nem kegyességi forma, nem valami, hanem valaki: a megfeszített Krisztus. Ahol őt hirdetik mint Üdvözítőt, ott az egyház.

S közben elgondolkodtam: ki változott? Bulányi György vagy a római egyház vezetői? Hiszen valamikor tiltották Rómában a kisközösségeket, majd engedélyezték! Sőt, a német lutheránusok egy „kisközösségének” lapjában olvasom éppen, hogy a Bulányi Györgyöt eltiltó Ratzinger bíboros a közelmúltban azt mond-

ta: új egyháztörténeti korszak előtt állunk, ahol az egyház mustármagként, látszólag jelentéktelen kis csoportokban fog élni, s ezek intenzíven fordulnak majd szembe a világban lévő gonosszal, s terjesztik a jót. Ezt Bulányi György már 1945-ben tudta!

A fegyveres katonai szolgálat megtagadása lelkiismereti okokból számos országban, hazánkban is, alkotmányos joga mindenkinek, vagy hamarosan azzá lesz. Bulányiék fiataljai ezért még börtönbe kerültek, de megelőzték korukat és az egyházat!

S a lelkiismereti szabadság? A szép kiállítású meghívón olvasom, hogy Bulányi György 1985-ben aláírta a Hittani Kongregáció által számára készített 12 pontot. Ugyanakkor kérte, hogy ezt kiegészítse egy 13. ponttal, amelynek szövege „az emberi méltóságról” írt zsinati okmányból való és a lelkiismereti szabadságról szól. A kérést 1986-ban Ratzinger bíboros azzal utasította el, hogy ez „szubjektívizálja” a 12 pontot. 1997 februárjában viszont már hozzájárult a kiegészítéshez, amelynek szövege a következő: „Az isteni törvény rendelkezéseit az ember lelkiismeretében fogja fel, amelyet tartozik hűségesen követni...”, hogy eljusson Istenhez. Nem szabad tehát az embert arra kényszeríteni, hogy lelkiismerete ellen cselekedjék..., és csak a lelkiismeretének tartozik engedelmeskedni”. Nekünk, evangélikusoknak erről azonnal eszünkbe jut egy ágostonos szerzetes, aki közel 500 évvel Bulányi Györgyöt is megelőzte, amikor 1521-ben a német birodalmi gyűlésen, a császár előtt, tanai visszavonását ugyancsak a lelkiismeretére hivatkozva tagadta meg. Lehet, hogy egyszer Luther Márton is rehabilitálja Róma?

*

A hálaadó istentiszteleten ezt az imát mondtam: „Istenünk, kérünk, áldd meg kegyelmeddel Bulányi György testvérünket, hogy életszolgálatát áldott megvetés lehessen embertársai javára és a Te dicsőségedre. Áldd meg anyaszentegyházadat, hogy benne mindenki otthonra leljen és testvérekre találjon. Add meg naponta s majd utolsó órákon is szívünk békességét Teveled, egymással és önmagunkkal Jézus Krisztus Urunk által. Hallgass meg, Urunk!” S a gyülekezet így folytatta az imát: „Kérünk Téged, hallgass meg minket”.

A kijáratnál két fiatal emléklapokat osztogatott a résztvevőknek. A lap egyik oldalán egy festmény látható, amelyről a hátlapon ezt olvassuk: „José Segrelles (Moia', 1925) alkotása: Kalazanti Sz. Józsefet, a Piarista Rend alapítóját az inkvizíció katonái bilincsekbe verve vezetik végig Róma utcáin”. A kép is, a felirat is megrendítő és elgondolkodtató. Az emléklap hátoldalán az az igever is olvasható, amely vezérigéje volt Bulányi Györgynek első miséje alkalmával 1943. február 1-jén, s az maradt mindmáig: „Én pedig ne dicsekedjem másban, mint a mi Urunk Jézus Krisztus keresztjében, akiben keresztre feszült nekem a világ és én a világnak”. (Gal 6,14).

Dóka Zoltán

Oly korban éltek

Rözse István „A halál árnyékának völgyében” c. könyvéről

Hézagpótló munkát végzett Rözse István, amikor feldolgozta Keken András és Kendeh György mártíriumának még elérhető rendőrségi anyagát. Az Ordass Lajos szenvedéseit és életútját feltáró irodalom mellett ez a dokumentum-mű is törleszti adósságunkat, amellyel a kortárs-nemzedék tartozik az egyház ügyéért szenvedőknek és az utókornak. Ilyen adósságtörlesztés a MEVISZ korábbi kiadványa, a „Nem voltam egyedül” c. interjú-gyűjtemény is, amelyben Kendeh György személyes visszaemlékezéseit olvashatjuk. Egész egyházunknak ismernie kell ezeket a könyveket, hogy ne kelljen megismételniünk a múltat!

Megrendítő olvasmány Rözse István könyve. Nem is lehet egyvégtében elolvasni, annyira felzaklatja a lelkünket. Szinte érzi az ember azt a félelmes kiszolgáltatottságot és megaláztatást, amit az ÁVH foglyainak kellett elszenvedniök. Hiszen tudjuk: akit oda bevitték, nem kerülhette el a lelki gyötrés mellett a fizikai bánatalmazást, a verést, a kínzást, az idegek fárasztását, kimerítését sem. Ezért egy pillanatig sem hiszi a szerző, s vele együtt mi sem hisszük el, hogy a kihallgatottak önként, szabadon, kényszer nélkül írták alá a hóhérok által írt s rájuk jellemző jegyzőkönyveket. Ez is a megaláztatáshoz tartozott.

Leleplező könyv Rözse István műve. Tanúsítja, hogy nincs még egy teremtmény, amely képes lenne annyira „elaljasulni” (Radnóti), mint az ember. Oroszlánból nem lesz soha patkány, sem gazellából görény. De az ember az aljasság minden változatára képes. És ami ebben külön is megdöbbentő, hogy egy politikai rendszer elaljasulása nem áll meg az egyház határainál, hanem csupán palástot ölt magára zubbony helyett. Ismernünk kell e sötétséget, hogy méltóképpen, azaz bűnbánattal és a valódi megújulás szándékával tudjuk értékelni a csillagok ragyogását (Fil 2,15), akikről Rözse István könyve szól.

Vallomás ez a könyv! A szerző nem rejt el álláspontját az adatok rengetegében, hanem mindig újra kimondja, és a Biblia nyelvén is megfogalmazza, hogy szenvedő testvérei mellett áll, ügyüket igaznak és a magáénak vallja. A tudományos igényű kutatómunka által feltárt dokumentum-anyag és az azt értékelő fejezetek mellett ez a mindig visszatérő személyes vallomás a harmadik szál, amelyből a könyv szövege készül. Jó, hogy éppen Rözse István – üldözött apa üldözött fia – vállalkozott erre a munkára, és nem az embertelen rendszer kollaboránsainak köréből valaki, aki – mint példák mutatják – öngazolásra használhatná „a halál árnyékának völgyében” járt testvérek szenvedéseit.

A szerző a köszönet szavával zárja a könyvet. Hadd mondjak én is köszönetet neki e hézagpótló, megrendítő, leleplező és vallomásaival minket is döntés elé állító, színvallásra készítő munkájáért. Isten áldja meg a könyv szolgálatát és a szerző további kutatómunkáját!

id. Magassy Sándor

Egy füstbe ment per

Hozzászólás Rózse István könyvéhez

Ha ismétlés is, azzal kell kezdenem, hogy Rózse István könyvében a *dr. Keken András és id. Kendehi György* lelkészek ellen 1950-ben előkészített, majd elejtett „kírákatper” felkutatott aktái alapján egy szívszorítóan izgalmas korszak képét rajzolja az olvasó elé.

A sok érték mellett azokról a problémákról szólok, melyek a könyv megértését beárnyékolják. Kétségtelen: nem könnyű meghúzni a korszak határait. Maga a tervezett „per” szoros összefüggésben áll Ordass Lajos püspök törvénytelen elítélésével (1948), s börtönbüntetésének letöltése előtti szégyenletes egyházi bírósági meghurcoltatásával (1950), mégis részben túlnőni látszik rajta, különösen annak figyelembe vételével, hogy a tomboló Rákosi-diktatúra a két lelkészt egy nemzetközi méretű összeesküvés főszereplőjének szemelte ki. Az előkerült anyag nem teljes, fontos részletek elkallódtak, vagy esetleg a rendszerváltozás előtti „tisztogatás” áldozataivá váltak. De a megmaradt dokumentumok is nagyon értékesek és izgalmasak. A Szerző részletes elemzése – mely a tanulmány legjobb része – hézagpótló ismeretekkel ajándékoz meg, világosabbá teszi a diktatúra, valamint a benne vergődő egyház képét az utókor számára. Felismerhető ezen kívül az a jószándékú törekvés is, hogy az olvasó a konkrét ügyön túl a lehető legrészletesebben ismerje meg az 1945–1961, illetve ezen belül különösen az 1948–1950 közötti időszakát népünk és egyházunk történelmének. Valószínűleg a felhalmozott óriási anyag következtében ismétlések keletkeznek az előadásban, és a sokféle ágaztatott esemény-sorozat áttekintési zavarokat okoz. Ezen a problémán egy időrendi táblázattal lehetett volna segíteni.

Szép a cím, de nem jelöli meg a könyv tartalmát. Legalább alcímbe – például: „egy füstbe ment per” – szerepeltetni kellett volna azt a tényt, hogy két evangélikus lelkész koncepciók peréről, annak előkerült iratanyagáról szerezhet információkat az érdeklődő. A hetvenes évek elején jelent meg a kitűnő középkor-kutató Fügedi Erik könyve ezzel a szerencsétlen és semmitmondó címmel: „Uram, királyom...”, de itt szerepel az eligazító alcím: „A XV. századi Magyarország hatalmasai”. Szerzőnknek a Keresztyén Igazság két korábbi számában megjelent tanulmánya – „*Mindeneket megvizsgálatok*” cím alatt – a Jehova tanúinak tanítását ismerteti, de erre semmi közelebbi nem utal, így az utókor számára elveszhet az értékes mondanivaló. Nem elhanyagolható formalizmus tehát, ha arra törekszünk, hogy már a címlapon ismertté tegyük mondanivalónk tárgyát.

Az is hasznos lett volna, ha nem a tanulmány zárszavában, illetve a tartalomjegyzékben, hanem a bevezetésben teszi világossá, hogy nem egyházi levéltárból, hanem állami forrásból került elő ez a személyekre, szervezésekre és egy egész korszakra vonatkozó töredék. Így válik érthetővé a könyv külső borítóján szereplő fájdalmas és döbbenetes megjegyzés is, mely egyfelől a természetesnek vehető

egyházi támogatás megtagadásáról, másfelől a váratlan világi segítség elnyeréséről szól.

A tudományosságra törekvés igényét jelzi a jegyzetapparátus a maga 359 láb-jegyzetével. Hihetetlenül gazdag anyag ez! Önmagában is elegendő volna a Rákosi-terror egyházi vetületének megrajzolásához. Éppen ezért kár, hogy a főszövegben gyakran pozitív és negatív jelzőkkel ellátva jelennek meg a történet egyes szereplői, ami ellentmond a „sine ira el studio” („indulat és részrehajlás nélkül”) történetírói alapelvének.

A Szerző igyekezett minden fontos elemet dokumentálni. Hiányosságok, problémák azonban mégis akadnak. Nem mindegyik jegyzetnél világos, hogy milyen forrásra támaszkodik a főszöveg. Ugyanakkor olyan állítássorozattal is találkozunk, melyhez egyetlen utaló hivatkozás sem kapcsolódik. Gyakorlatilag áttekinthetetlené válnak a forrásjelölések akkor, amikor csak egy vagy két nagybetű áll az idézet végén. Hiába írja a Szerző – egyébként korrekt módon – az első hivatkozás végén, hogy „a továbbiakban X betűvel jelölve”, mert az olvasó a tucatnyi betűjelzést nem tudja fejben tartani; legfeljebb azt teheti, hogy kiírja magának a rövidítéseket feloldó jegyzéket.

Igaza van a Szerzőnek, hogy fontos, ha az olvasó a későbbi eseményeket is ismeri, miközben az 1950-es pártállami terror idejében történeteket olvassa. Különösen id. Kendeh György próbákkal teli élete mutatja ugyanis, hogy az ún. „puha diktatúra” lényegében változatlanul egyházellenes maradt. Ennek a korszaknak feltárása még várat magára, de reméljük, megvalósul a nem túl távoli jövőben.

Böröcz Enikő

Héroszok vagy hitvallók?

Gondolatok Rőzse István könyvéhez

Ez a harmadik alkalom, hogy Rőzse István ev. lelkész, tanítvány- és harcos-társam könyvéről ismertető és egyben értékelő jellegű sorokat írok. Először az elmúlt év novemberének végén – az akkor készülő könyvről – adtam egy 15 perces ismertetést egy berlini konferencián, amelynek címe „Két diktatúra Németországi tapasztalatai és mai politikai felelősségünk a demokratikus jogállamban” volt. A Norvég Kelet Misszió küldött ki a konferenciára. Rőzse István az ő ösztöndíjat kapta, akkor már második éve, és a készülő könyv tulajdonképpen ennek az ösztöndíjnak az egyik kézzelfogható eredményének számított. A második alkalommal a már elkészült könyvről adtam kétoldalas angol nyelvű ismertetést a Norvég Kelet Misszió vezetőjének, John Victor Selle főtítkárnak a kérésére. Mivel a „nyelvi sorompó” nem tette lehetővé a számukra, hogy ösztöndíjasuk munkájának eredményét közvetlen módon értékelhessék, ezért Terray László mellett engem is véleményadásra kértek, annál is inkább, mivel kezdettől fogva részt vettem ennek az ösztöndíjnak az előkészítésében, Rőzse István személyét, kutató-

munkáját, később ösztöndíja prolongálását melegen támogatva. Mind Németországban, mind Norvégiában örömmel üdvözölték az ilyen irányú kutatómunka pusztta létét, és érdeklődéssel figyelik annak különféle eredményeit. Minimális követelménynek tartják ugyanis azt, hogy ez a hang megszólaljon. A maximális eredmény pedig szerintük az lenne, ha az ilyen és hasonló témájú megszólalások nyomán megtörténnének a szükséges teológiai, személyi és strukturális szintű átrendeződések.

A Keresztyén Igazság szerkesztőjének a felkérése rádöbbenett arra, hogy „hazai, belső egyházi pályán” mennyivel nehezebb Rözse István kutatómunkájáról és könyvéről írni, mint a külföldi érdeklődőknek. A könyv szerzője és kutatási témája jelenlegi egyházi helyzetünkben még mindig nem tartozik a saját érdeklünkől egyértelműen támogatandó dolgok kategóriájába. Rözse István éveken keresztül kilincselte, erkölcsi és anyagi jellegű támogatást remélve, hogy az elmúlt negyven év egyháztörténelmét kutathassa, de minden illetékes egyházi fórum elutasította. Sem személye, sem az ügy nem kapott pozitív elbírálást. Ebben a helyzetében talált rá a Norvég Kelet Misszióra, amelynek vezetői óhaját természetesnek és támogatásra méltónak ítélték, és egy két évre meghosszabbított ösztöndíjjal tették lehetővé a kutatás végzését. Rözse István könyvének hátlapján nem véletlenül szerepel a köszönet szava ebben a formában: „A Norvég Kelet Missziónak, amit a hitvalló egyházi útért tesz (sic!): az ösztöndíj-támogatásért, amellyel lehetővé tette egyháztörténeti munkám; anyagi segítségével, amellyel lehetővé teszi a könyv kinyomtatását... hálás köszönetet mondok”. Ezek a köszönő sorok azt teszik egyértelművé, hogy azok a személyek, akik ma egyházunkban a közelmúlt egyháztörténetét kutatják-kutatnák, előbb kapják meg külföldi – bizonyos egyházi vagy egyetemi – körök támogatását, mint saját egyházunk illetékeseinek a segítségét. Pláne, ha az illetők a „hitvalló egyházi útról” kívánnak írni. Egyházunk országos felügyelője egyenesen „anakronizmusnak” bélyegezte a „hitvalló egyházi út” emlegetését.

Rözse István könyvének hátsó borítója még egy döbbenetes leleplezéssel is szolgál. Kiderül ugyanis, hogy miközben a Magyar Tudományos Akadémia – közelebről annak legjelentősebb reprezentánsa, Glatz Ferenc – megadta Rözse Istvánnak a levéltári kutatáshoz szükséges támogató nyilatkozatot, aközben az Evangélikus Hittudományi Egyetem rektora, Reuss András megtagadta azt, „nem aktuálisnak” címkézve a kutató munkáját. Luther terminológiáját használva, jelen pillanatban a „weltliche Obrigkeit” jobban a szívéen viseli a közelmúlt egyháztörténetének a kutatását, mint a MEE „geistliche Obrigkeit”-je. Itt meg kell említenem a saját tapasztalatomat is. Amikor másfél évvel ezelőtt kutatási témául választottam az ÁEH megmaradt levéltára egyházunkra vonatkozó iratainak áttekintését, és ezen iratok alapján egyházunk történetének megírását, akkor az Evangélikus Országos Levéltár (EOL) akkori igazgatója, Vető Béla elfogadta a kutatási témát, és megfelelő ajánlólevéllel látott el. Lakos János igazgató – az említett anyagot is tartalmazó levéltár vezetője – az új levéltári törvényre hivatkozva három hónapon keresztül gátolta a kutatást, majd ugyanő adott általa írt ajánló levelet, és „jó munkát” kívánt az általa „nagyon fontosnak” tartott kutatáshoz.

A három hónap alatt Vető Béla végig kiállt amellett, hogy a kutatási engedélyt megkapjam. Reuss András rektor eljárása sem az új levéltári törvény, sem teológiai indokok alapján nem igazolható. Az is visszatetsző, hogy miközben Rózse Istvántól megtagadta a támogató nyilatkozatot, aközben melegen támogatta az amerikai ösztöndíjas, David Baer jóval szélesebb körű, az egész negyven évet átfogó kutatásait. Meviszes fiataljaink kezdeményezése sem kapta meg azt a felső-egyházi támogatást, amelyet a téma megérdemelne. Azt is jellemzőnek tartom, hogy saját ÁEH-s kutatásaimról és annak eredményeiről eddig csak német és norvég körök előtt adhattam számot, és 72 oldalas német tanulmányom magyarul történő megjelentetésére szinte semmi esélyt nem látok. Ezen az egyáltalán nem kedvező háttéren örülnünk kell annak, ha valami mégis megjelenik.

Rózse István a BM Történeti Levéltárban – megtalálva a V. 60–607. sz. dossziét – még publikálatlan nyersanyagot kapott kézhez ahhoz, hogy az ún. „hitvalló egyházi utat” képviselő személyek és nézeteik elleni támadások – külső-állami és belső-egyházi támadások – alapján megrajzolja az akkori egyházi helyzetet. A könyv három jól elkülöníthető részből áll. Az első rész – 77 oldal – a tulajdonképpeni mű. A két személy, Kendeh György és Keken András története „kor- és körkép” világ és egyház viszonylatában. Egy fontos következtetés a könyvben: „A totális diktatúrát úgy sohasem vehetjük, mint amiben nincs döntési lehetőség és felelősség (Bacsoni)... Az igaz azonban, hogy totális diktatúrák idején különösen is nehéz a hitvalló egyházi utat járni, mert börtönbe is vezethet, és ki tudja, mit hoz a holnap!” (11. oldal) A könyv második része, az ún. Függelék 45 oldalt tesz ki. Ez egy dokumentum-gyűjtemény, nemcsak a megtalált dosszié, hanem különböző állami és egyházi levéltárak anyagai nyomán. A döbbenetes dokumentumok azt igazolják, hogy hogyan is nézett ki a „szabad egyház szabad államban” hazug elve a gyakorlatban. Az egyháztörténeti kutatás fontos feladata lenne hasonló, nagyobb dokumentum-kötetek összeállítása és kiadása, mert belőlük az evangélium tisztaságáért és az egyház autonómiájáért küzdő „hitvalló egyház” örök harca is elénk kerül, tanulságul mindannyiunk számára. A könyv harmadik része – 34 oldal – jegyzetek, igehely- és névmutató. 359 jegyzet támasztja alá a 77 oldalas művet. Figyelemreméltó a jegyzetek időhatára, hiszen 1996. november 1-jéig húzódik.

A könyvvel kapcsolatos kritikai megjegyzéseim a következők. Sienkiewicz híres regényéről a Quo vadisról azt mondták a szakértők, hogy abban jobban sikerült a hanyatló, pogány Róma ábrázolása, mint az azt leváltó kereszténység korai történetének a megrajzolása, pedig a könyv igazi célja ez lett volna. Rózse István könyvről az mondható el, hogy a Függelékben és a Jegyzetekben közölt dokumentációs anyag és annak magyarázata rendkívüli értékeivel elhomályosítja a két lelkésszel kapcsolatos, ismétlésekkel leterhelt, túlinterepreált, máskor „fikciós” anyagot. Ez az anyag a Függelékbe és a Jegyzetekbe beleágyazva, nem „premier planban” sokkal elementárisabb hatást fejthetett volna ki. Azt is meg kell jegyezni, hogy számomra Kendeh György lelkész arcképe jóval halványabbra sikerült, mint azt a dokumentumok kevesebb volta vagy akár Keken Andrásnak az ügyben kétségtelenül jelentősebb szerepe indokolná. Viszont Keken András ábrá-

zolásánál mintha befolyásolta volna a szerzőt Fabiny Tamás „heroikusra és nem hitvallásosra” sikerült Keken-ábrázolása, amelyet éppen a Keresztyén Igazságban próbált Dóka Zoltán helyreigazítani.

Ezen kritikai megjegyzéseim fenntartásával és ezek ellenére, Rözse István ösztöndíját, a belőle született könyvet nagy értéknek tartom, olvasásra, átgondolásra ajánlom, és a szerzőtől, magamtól és másoktól is a munka folytatását remélem.

Tekus Ottó

Az Apostoli Hitvallás magyarázata kortársaknak

Hans Küng, a németországi tübingeni egyetem Ökumenikus Kutató Intézetének igazgatója. „*CREDO das Apostolische Glaubensbekenntnis – Zeitgenossen erklärt*” c. könyvének 5. kiadása 61–80 000. példányban 1995-ben jelent meg Németországban (1992). Küng professzor 40 éven át tanította a kortárs keresztényeket arra, hogy különbséget tudjanak tenni a krisztusi örökség és az intézményessé vált egyház torzulásai között. Tévedéseinken, félreértéseinken, amelyek fájdalmas el-lentétekhez (pl. a reformációhoz is) vezettek, túljutnunk csak ezek felismerésén át lehet. Ezért érdekelheti Küng könyvének mondanivalója nemcsak a hívő katolikusokat és protestánsokat, hanem a hit dolgában tájékozódni kívánókat is, akik egyszerűen meg akarják ismerni a keresztény hit mai, korszerű megfogalmazását. Erre az Apostoli Hitvallás kiválóan alkalmas, hiszen a különböző keresztény felekezetek általánosan ismert veretes szövege. Alkalmas annak ellenére, hogy „korlátozott választékok” kínál „a keresztény hit lehetséges cikkeiből”, és a keresztény életvitel, az etika kérdéseit egészen figyelmen kívül hagyja.

Hans Küng 1928-ban született a svájci Surseeben. Ha 300 évvel ezelőtt él, valószínűleg máglyára juttatják. A mi évszázadunk második felében már csak az egyház nevében való tanítás jogát vonhatta meg tőle Róma. A német, sőt európai társadalom érdeklődése és szolidaritása azonban megakadályozta *Hans Küng* „szellemi elszigetelését”. További munkájának lehetővé tétele érdekében az egyetem Ökumenikus Kutató Intézetet létesített, és ő az állami egyetem professzoraként folytathatta munkáját nemrég bekövetkezett nyugdíjazásáig. Fejtegetéseiben kettős elkötelezettsége egyháza és az ökumené irányában egyaránt kifejezésre jut. Nem kis szerepet játszik nála a keresztény „hübris” legyőzésére való törekvés és nemcsak a zsidó vallással közös gyökerek, hanem a meghökkentően sok, máig fennálló azonos nézet felmutatása. A könyv látóhatárában a nagy világ-vallásoknak a keresztényekével azonos vagy ellentétes hitbeli erővonalai is kirajzolódnak.

Karácsony előtt a Jézus születésével kapcsolatos részekből adunk kóstolót.

Karácsony politikai dimenziója

Láttuk: ha Jézus születésének történetei nem is egy történész tudósításai, a maguk módján mégis igazak. *Valóságot* tesznek közismertté és ez több, mint egy tény történeti valósága. A betlehemi bölcső részleteiben legendás története ebben a formában szemléletesebben és nagyobb súllyal terjedt el, mint ahogyan azt egy, a helyet és időpontot kifogástalanul feltűntető születési okmány eredményezhette volna. Csak meg kell újra keresni történelmi összefüggésben a Jézus születéséről szóló eredeti bibliai szövegekre a feleletet, hogy megérthessük, miért beszélünk a Credóban is Jézusról, mint a *mi Urunkról*: „Dominus noster”.

Itt ugyanis a vallási-politikai hatalomra és a hatalom birtokosaira való tekintettel valami olyasmi válik láthatóvá, mint a *felszabadítási teológia* magva: a jelenkori pszichoteológia szükségszerű politikai ellenpólusát képezi ez. Olvassuk csak a karácsonyi történetet figyelmesen és vegyük észre:

– Sehol sincs szó „csendes éjről” és „göndör hajú bájos fiúról” [a német ének-szöveg: „holder Knabe im lockigen Haar”]; a jászol és pólyák az alacsonyrendű szegény világ kézzelfogható jelei.

– Az inséget szenvedők istállóban született Megváltója világosan állást foglal a névtelenek és erőtlének (a pásztorok) mellett a név szerint megnevezett hatalmasokkal (Augustus császárral és a császári helytartó Quirinusszal) szemben.

– „Az Úr” kegyelemben fogadott „szolgáló leányának”, Máriának a hatalmasok porba döntéséről és a megalázottak felemeléséről, az éhezők megelégtetéséről és a jóllakottak elhanyagolásáról szóló Magnificatja harcosan meghirdeti a rangsor átértékelését.

– Az újszülött csendes éjszakája nem engedi elfordítani tekintetünket eljövendő működéséről és harminc évvel későbbi sorsáról; a jászol gyermeke – így mondhatnánk – már homlokán viseli a kereszt jelét.

– Már a karácsonyi történet középpontját jelentő anyagi jelenések során (Mária és a pásztorok előtt) több egymás mellé állított felségnév – Isten Fia, Megváltó, Messiás, Király, sőt az ÚR – kifejezi a gyülekezet tökéletes hitvallását azzal, hogy az *uralmat* Augustus császár helyett ennek a gyermeknek ítéli!

– Végül pedig a felemelt adókkal, növekvő fegyverkezéssel, a kisebbségekre gyakorolt nyomással és jóléti-pesszimizmussal megvásárolt csalóka „Pax Romana”, Római Béke helyett „nagy örömmel” meghirdetésre kerül itt az igazi Pax Christi, Krisztus békéje, amely az emberbarát Isten jegyében az ember és ember közötti kapcsolatok újrendezésén és az emberek közötti békén alapul.

Az Imperium Romanum, a római világhatalom politikai üdvöztetőjével és politikai teológiájával szemben, amelyet ideológiai támogatásban részesített a császári békepolitika, itt felmutatásra kerül az *igazi béke*. Ahol embernek mutatnak be áldozatot, legyen az autokrata vagy teokrata, igazi béke nem várható el, csak ott, ahol Isten „a magasságban” elnyeri dicsőségét és jóakarata megnyugszik az embereken. Nem a mindennekfelett nagyhatalmú római császártól várják ezután (gyógyító módon) a lelki békességet és (politikailag) a háborúk végét, a rettegéstől való szabadulást és olyan viszonyokat, amelyek között érdemes élni, hanem ettől a

tehetetlen, minden hatalmat nélkülöző gyermektől várják a közös boldogságot, röviden a mindenre kiterjedő jólétet, amely egyszerűen az emberek és a világ „üdvé”.

Ez a kortársak számára is érthető: ha a karácsonyi történetet jól értelmezzük, az minden más, csak nem az édes Jézuskáról szóló ártalmatlan, építő jellegű vagy lélektanilag ügyesen felépített elbeszélés. Ezek a bibliai elbeszélések egytől-egyig *teológiailag magas igényű Krisztus-történetek* egy célzatos igehirdetés szolgálatában, amely Jézus, mint a Föld minden népe Messiásának jelentőségét akarja művészi-en, plasztikusan és radikális társadalomkritikával szemléletessé tenni. Ezek az ún. gyermekkori történetek tehát nem Jézus életrajzának vagy egy meghitt családtörténetnek első szakasza. Nem is egy egyiptomi mítosztól csupán lényegtelen eltéréseket tartalmazó pszichoterápiai útmutatás. Ezek sokkal inkább Máté és Lukács grandiózus evangéliumainak hatalmas nyitánya, amelyben (mint oly sok jó nyitányban) dióhéjban a mondanivaló is felcsendül már. Ez kerül aztán a továbbiakban elbeszélő módon kifejtésre. Az *evangélium bevezetései* ezek: Jézusban, Isten választottjában teljesültek be az első szövetség „atyáinak” tett ígérek.

Ezzel világossá vált: az *evangélium középpontját* nem a Jézus születése körül folyó események képzik. Ő maga, Jézus Krisztus a középpont, személyéhez kötött saját beszéde, cselekvése és szenvedése. Mint eleven, a Szentlélek által halála után is élő és uralkodó személy, Ő a középpont. Mondanivalójával, magatartásával, sorsával azt a legmagasabb, kézzelfogható mértéket nyújtja, amely alapján tájékozódhatunk. Ez a Jézus nem látomásokat látva és nem álmokat álmodva működött, hanem a történelem nappali világosságában. Bár Ő maga egyetlen szót sem írt le, csak igehirdetése szövegei maradtak fenn és ennek következtében csupán közvetett történeti tudósításaink vannak róla, mégis vitathatatlan tény: a názáreti Jézus történeti személy. Ebben a minőségében nemcsak a mítoszok, mondák, mesék és legendák alakjaitól különbözik, hanem a vallástörténet más fontos személyeitől is. Nem utolsósorban az élő, mítoszokban gazdag indiai vallásra gondolok, hiszen ebben a vallásban nem kevés kortársunk sokkal érdekeltőbb, mint az egyiptomi-ban...

*

A könyv már nyomdában van. Ára 700,- Ft + postaköltség (10 darabon felül 15% engedmény). Megrendelhető Tekus Ottó címen: 9025 Győr, Petőfi tér 3.

Helyreigazítás őszi számunkhoz

A 8. oldalon a jegyzetben a Bultmann-mű címe helyesen: Die Geschichte der synoptischen Tradition.

A 23. oldalon, alulról a 7. sorban helyesen: „érzéki Éniség”.

A 35–36. oldalon fent a rovatcím helyesen: KÖNYVEKRŐL.

A 35. és köv. oldalakon Benczúr László neve tévesen szerepel rövid u-val.

A hibákért az érintettek és Olvasóink szíves elnézését kérjük.

Bonnyai Sándor levele a szerkesztőnek

Nagytisztelteti Szerkesztő Úr

a Keresztyén Igazság 1997. 34. számában Pósfay György: „Ordass Lajos néhány kortársának későbbi életútjáról” című cikkében említi dr. báró Radvánszky Antal nevét azzal a megjegyzéssel, hogy nevezett a magyar Evangélikus Egyházban semmi tisztséget nem viselt.

Ez a megállapítás téves információon alapulhatott, mert amikor 1939-ben személyesen is megismerhettem Radvánszkyt, már a magyarországi Evangélikus Luther Szövetségnek elnökségi tagja volt, és ebben a minőségben okt. 31-én több helyen és több alkalommal tartott előadást.

1939 elején, a pontos dátumra már nem emlékszem, Raffay püspök hívatott, és felhívta a figyelmemet két fiatal evangélikus arisztokratánkra, akiket az Evangélikus Keresztyén Ifjúsági Egyesületbe (EKIE) be kellene szervezni. Raffay előkészítette a látogatásomat először gróf Zay nevű hittestvérünkhöz, aki akkor a Főpolgármesteri Hivatal Titkárságának a vezetője volt. Zay gróf nagyon udvariasan fogadott, konyak, fekete és Székesfőváros márkájú cigaretta került az asztalra, számtalan titkárnő közreműködésével. Mikor elmondtam jövetelem célját, vendéglátóm kedvesen megjegyezte, hogy őt vallásos kérdések nem érdeklik. De biztosított további jóindulatáról, és ha valami hivatalos ügyem lenne a polgármesteri hivatalban, keressem fel. Így eredménytelenül távoztam.

Mikor erről Raffayt tájékoztattam, szomorúan vette tudomásul, de biztatott, hogy a névsorában szereplő másik arisztokratánkat, Radvánszkyt próbáljam felkeresni, ő előkészíti a találkozást. Radvánszky akkor a Magyar Nemzeti Bank vezértitkára volt. Nagyon barátságosan fogadott, és amikor elmondtam jövetelem célját, rögtön adott egy időpontot, amikor fel fog keresni az EKIE irodában.

A megadott napon el is jött, részletesen érdekelte, hogy mi a célunk és milyen eszközeink vannak a falusi ifjúsággal való foglalkozásban. Komoly érdeklődéssel hallgatta, hogy elsősorban is azzal szeretnénk segíteni felnőtt falusi ifjúságunknak, hogy Jézus Krisztust személyes megváltójuknak fogadják el, és szeretnénk őket a népfőiskolai mozgalmon keresztül műveltségi szinten is emelni. Gyűlekezetenként iratterjesztést szervezünk, hogy bibliát, énekeskönyvet, egyházi irodalmunkat terjeszthessük. Ifjúsági újságunk kéthetenként már 10 000 példányban jelenik meg, és a cikkeket nagyrészt a fiúk és a lányok írják.

Az iratterjesztési raktárunkat végignézve kiemelte Luther: „A keresztyén ember szabadsága” c. könyvecskét, jelezve, hogy ez a kérdés, a megköthetőségekből, a bűnből való szabadulásnak a kérdése őt foglalkoztatja.

Örömmel tapasztaltam, hogy Radvánszkyt minden érdekelte. Majd rátért arra a kérdésre is, hogy anyagilag hogyan állunk. Mosolyogva hallgatta akadozó bejáratunkat, és mint gazdasági, pénzügyi szakember nagyon érdekes anyagi terveket adott elő. Jelezte, hogy minden vállalkozáshoz induló tőke kell. Az első terv megvalósításához felajánlott 3000,- pengő kölcsönt a Nemzeti Bank részéről, fedezetként elfogadták a kis kéthengeres Tatra autót. Az ügy lebonyolítását az egyik csoportvezető, Dedinszky nevű evangélikus tisztviselő intézte.

Hosszas beszélgetésünk után megkérdeztem, hogy hajlandó lenne-e az EKIE-ben szolgálatot vállalni. Határozott igennel felelt. Így a következő választmányi ülésünkön, – az akkori egyházi rendtartás szerint, – világi elnökké választottuk, amit ő köszönettel elfogadott. (Előtte Scholtz Oszkár, országos levéltárnok volt az elnökünk, de ő öreg korára való hivatkozással lemondott. Egyházi elnökünk Kemény Lajos fasori esperes volt.)

Így dr. Báró Radvánszky Antal nemcsak a Luther Szövetségnek volt elnökségi tagja, hanem az EKIE-nek is elnöke volt.

Raffay püspök örömmel vette tudomásul a fejleményeket, főleg annak örült, hogy Radvánszky az egyházmegyei ifjúsági konferenciákon nagyon meggyőzően tudott bizonyosságot tenni a keresztyén ember szabadságáról.

Mint érdekességet említem meg, hogy egy alkalommal a Sömjénmihályfán, Molitórisz esperes által szervezett ifjúsági alkalmon – ahol kb. 1500 fiú és leány volt együtt – (akkor még a falusi ifjúsággal senki nem foglalkozott), a Radvánszky névre a környék nemesei, Ostffy főispán, az alispán, a Vidosok, a Berzsényiek külön alkalmon találkozhattak Radvánszkyval, aki példamutató módon tett bizonyosságot a keresztyén életéről.

A háborús évek gyorsan múltak. A pontos dátumra már nem emlékszem, csak arra, hogy szomorúan jött be az irodába, közölte, hogy nehéz időnek nézünk elébe. Neki hosszabb időre külföldre kell mennie, fontos állami ügyben. Kér 5 db Luther: „Keresztyén ember szabadsága” c. könyvecskét, és ha valaki külföldről az ő nevében jelentkezik, csak akkor legyünk hozzá bizalmasak, ha egy füzetet átad. (Akkortájt bukott le a Gestapó egy hiszékeny magyar csoportot.)

Nem sokkal később megtudtuk, hogy a német megszállás elől a Magyar Nemzeti Bank aranykészletét mentette ki Svájcba. – Később tudomásunkra jutott, hogy amikor lehetett, hiánytalanul haza is hozta a szállítmányt, amiért komoly kitüntetést kapott és jó állásajánlatot, de ő nem maradt itthon.

Sztehlo Gábor: „Isten kezében” c. visszaemlékezéseiben említi, hogy 1944-ben, a német megszállás utáni időben Radvánszkyra való hivatkozással egy svájci úr hívott telefonon és találkozni akart velem. Stehlo svájci kapcsolataira gondolva meghívtam őt is a találkozásra, meg féltem is egyedül egy idegen emberrel akkor találkozni. A Mérleg utca 4-ben volt a találkozás. Előre kell bocsátanom, hogy Stehlo visszaemlékezései hézagosak, mert egy bizonyos Born úr hivatkozott Radvánszkyra, hogy tőle kapta a címémet, említette a „Keresztyén ember szabadsága” c. könyv címét is, de a könyvet nem adta át, ami minket megzavart. Számunkra az is nagyon zavaró volt, hogy Born úr nagyon részletes politikai tájékoztatást adott. Majd rátért arra, hogy azért hivatott, mert szeretné megszervezni rajtunk keresztül az evangélikus papságot, hogy egy közeli időpontban minden lelkészünk tegye fel a sárga csillagot. Mi azt mondtuk, hogy ezzel a politikai magatartással elvesztenék az állásukat. Mire Born úr kijelentette, hogy ő a lelkészek egy évi fizetését biztosítja, és ez a politikai állapot egy évnél tovább nem tarthat. Mi közöltük, hogy egy ilyen akció megszervezéséhez mi kis emberek vagyunk, de hajlandók vagyunk összehozni egy akkor népszerű püspökünkkel, akinek a nevét mikor említettük, Born úr kijelentette, hogy az nem fog menni,

mert az említett püspökünk – az ő tájékozódása szerint – a zsidókérdésben negatív állásponton van.

Sztehlo arra jól emlékszik, hogy ő pénzbeli segítséget várt a készülő gyermekmentő munkára. Próbáltuk Born urat tájékoztatni arról, hogy milyen üldözötteket mentő akciókat szervez és végez egyházunk. Anyakönyvi kivonatok, áttérési nyilatkozatok készítésével, stb. Born úr újból és újból politikai szempontokat vett elő. Így mi akkor eredménytelenül távoztunk és bizonyos félelemmel is.

Pár nap múlva megtudtuk, hogy Born úr a Nemzetközi Vöröskereszt megbízottjaként tárgyalt az akkori magyar kormányval. Born úr később Sztehlo gyermekmentő munkájában sokat segített, és ezt Radvánszky közvetítésének köszönhetjük.

Hogy Radvánszky mennyire szívén viselte a magyar egyházi ügyeket, annak egyik jelentős eseménye volt a cikkben említett Egyházak Világtanácsa titkárával, Visser't Hooft úrral való kapcsolata is.

Benczúr László „öninterjújában” említi, hogy 1947 decemberében Visser't Hooft kezdeményezésére, dr. Pap László ref. teológiai professzor – aki akkor a magyarországi ÖKUMENÉ főtájkára volt – lakására hívatta Dezséryt, Benczúrt, Gyöngyösit és engem, mert az ÖKUMENÉ főtájkára az akkori evangélikus egyház vezetőségét túl konzervatívnak találta. Visser't Hooft találkozásunk elején megemlítette, hogy Radvánszkytól hozott számomra üdvözlöt, így kerültem bele a csoportba. Benczúr kissé hézagosan emlékszik a jelzett találkozóra. Határozottan emlékszem, hogy Visser't Hooft arról beszélt, hogy nehéz időeknek néz elébe egyházunk. Különbség van, ahogy a német nacionalizmus és a szovjet rendszer viselkedik az egyházakkal szemben. Egy dologban egyek, hogy mindkét rendszer ateista és ezt nem szabad figyelmen kívül hagyni. Ő nem helyesli az egyházaknak a teljes ellenállásba való visszavonulását, meg kell találni a „modus vivendi”-t, ami a bal oldali állapotok eltérését jelenti. De ugyanakkor figyelmeztetett a „quízlingizmus” veszélyeire. A kapcsolatokat tartani kell, de abban a tudatban, hogy a kommunizmus nem egyházbarát, ha annak is igyekszik mutatni magát.

Én úgy emlékszem, ezt közöltem Pap professzorral, mert az EKIE állandó kapcsolatban volt a magyar ökumenikus mozgalommal. Pap professzor visszaemlékezéseiben: „Tíz év és ami utána következett” c. könyvének 52. oldalán említi ezt a találkozót, de személyem és beszámolómm annyira kiesett belőle, hogy a felsorolt nevek között nevemet nem említi, mintha nem is vettem volna részt ezen a szűkkörű megbeszélésen.

Pósfay idézet cikkét olvasva, úgy éreztem, ezeket a kiegészítéseket meg kellett tennem, hálás köszönettel gondolva dr. báró Radvánszky Antalnak egyházunk érdekeit mindig szem előtt tartó, hűséges, az igéhez ragaszkodó szolgálatára. Bárcsak Urunk küldene mai időkben is hasonló lelkes munkásokat az Ő szőlőjébe, akik „először önmagukat adják az Úrnak” (II. Kor. 8,5.)

Budapest, 1997. reformáció hete.

A szerkesztőség munkájára Isten áldását kérve

Bonnyai Sándor s. k.
volt EKIE titkár, ny. ev. lelkész

Reflexiók reformációi imafelhívásunkra

Szerkesztőségünk a szokásos mértéket messze felülhaladóan kapott visszajelzést olvasóinktól reformációi imafelhívásunkkal kapcsolatban. Az alábbiakban tájékoztatást adunk a reflexiók lényegéről.

(1) A válaszok túlnyomó többsége helyesli azt, amit helyzetrajzunkban közlünk és mint háttérrel, az imádság tartalmi tényezőjeként utalásszerűen felvázolunk. Ezek a megnyilatkozások arra mutatnak, hogy imafelhívásunk elérte célját: otthon és gyülekezeti közösségben sok helyen megszólalt a könyörgő imádság egyházunkért, a reformáció mai megvalósulásáért.

(2) A helyeslő alapállásból fakadó kritika jelenik meg a hozzászólások második csoportjában. Itt két véglet is hangot kap. Az egyik nézet szerint felhívásunk okadatoló háttérrel járja túlságosan enyhe: egyházunk sokkal mélyebb szakadékba zuhart, mint amit imafelhívásunk érzékeltet. Többen viszont úgy látják, hogy a helyzetrajz egyoldalú, és a negatív egyházi jelenségeket óhatatlan torzítással jeleníti meg. Mindkét észrevételben van igazság. Imafelhívásunk bevezető szövegét valóban úgy igyekeztünk megfogalmazni, hogy ne legyen benne sértésnek is vehető minősítés, elmarasztaló ítékezés. Maguk a tények beszéljenek. Azok a tények, amelyekre immár közel tíz esztendő óta hiába mutatunk rá: azok a tények, amelyek a legújabb időkben országosan vagy területi szinten megrázták egyházunk közvéleményét. Ugyanakkor az is igaz, hogy látletünk egyoldalúságot tükröz. Ám – éppen reformáció ünnepén és éppen Luther nevezetes 95 tételére gondolva – úgy érezzük: reformátorunk szellemi-lelki örökségének válunk hordozóivá akkor, amikor „ünneprontó” helyzetrajzunkkal előállunk, és önvizsgálatra készítelve megtérésre hívjuk egyházunk népét, amelyből természetesen magunkat sem emeljük ki. Vitathatatlan ugyanis: Luther a saját kora egyházának – elsősorban tanításban és életvitelben előforduló – visszásságait emelte ki, s állította az olvasók gondolkodásának középpontjába. Ha egy közösségben polgárjogot nyer olyan tanítás vagy magatartásforma, amely ellenkezik a Bibliával, akkor kevés annyit mondani, hogy csak 10% marasztalható el, s 90% megfelel a normának. A probléma ugyanis akkor kezdődik, amikor az első ilyen eset valósággá válik. Mindamellett hangsúlyozzuk: helyzetrajzunk csupán „háttéranyagát” adja imafelhívásunknak, amelynek valóságtartalmát megalapozottan kétségbe vonni nem lehet.

(3) Természetesen hozzászóltak az ügyben első renden érdekeltek is. Tőlük ingerült elutasítást kapott kezdeményezésünk. Két tipikus megnyilatkozást emelünk ki.

Az egyik a már tízéves múltra visszatekintő sajátosságot tárja elénk: a magukat „megtámadottnak” érzők indulatosan tiltakoznak, a saját személyes bűnüket az egyház egészének kereteibe burkolják, és a cáfolhatatlan tényeket hazugságnak bélyegzik, természetesen anélkül, hogy akár csak a leghalványabb kísérletet tennék a tételes cáfolat megalkotására. Idézzünk egy ilyen tipikus mondatot: A Keresztyén Igazság szerkesztőségének október 31-ével kapcsolatos felhívása „nívót-

lan, gyűlölködő, egyházunkat gyalázó és rágalmozó írás”. Vagyis: nem azok gyalázzák meg egyházunkat, akik például 1950-ben az úgynevezett „egyházi külön-bíróság” tagjaiként meghozták felháborító ítéletüket Ordass Lajos püspök ellen; nem azok gyalázzák meg egyházunkat, akik Biblia- és hitvallásellenes tankönyveket nemcsak megtűrnék, hanem egyenesen kötelező használatra elrendelnek, hanem azok, akik a felsorolt – és minden részletükben – igazolt, illetve igazolható egyházvédő kritikájukat megfogalmazták és közkézre adják.

A „gyűlölködés” rágalmával függ össze, hogy az Evangélikus Élet 1997/44. számában megjelent egy olyan radikálisan elutasító írás, amelynek szerzője imafelhívásunk egyes részelemeit tűzi tollhegyre, azonban úgy, hogy idézetei legnagyobb részében többé-kevésbé megváltoztatja, átformálja, meghamisítja állításunkat. Ráadásul mindezt egy megelőző és záró mondat keretében teljesen negatív beállításba helyezi, s ezzel az olvasókban indulatokat kelt. Attól sem riad vissza, hogy olyan ténymegállapításokat soroljon fel, amelyekre a mi szövegünkben még utalás sem található. Újra igazolódik, hogy a gyűlölködést azok szítják egyházunkban, akik bennünket vádolnak és marasztalnak el. A bennünket és írásainkat ócsárolóktól kérdezzük: ismerik-e Keresztelő János Jordán-parti prédikációját vagy Luther sokszor idézett 95 tételét? Stíluselemzéssel helyettesíthetőnek tartják-e a megnyilatkozásokban rejlő igazságtartalmat?

Ellenfeleink legújabbban ország-világ elé tárt etikátlanságának ismeretében szükségesnek tartjuk közölni Olvasóinkkal: szerkesztőségünk kész eleget tenni az Evangélikus Életben közzé tett meghívásnak, amelynek ott megjelölt célja, hogy „helyére tegyük a dolgokat”. Ez olyan alkalom volna, amelyre 10 éve hiába várunk. Ha ez a találkozó létrejön, tájékoztatni fogjuk róla Olvasóinkat.

A szerkesztőség

2001 felé

címen – dr. Cserhádi Péter, ifj. dr. Fabiny Tibor és ifj. Zászkaliczky Pál szerkesztésében – szeptember végén „egyházépítő alkalmi lapot” indítottak egyházunk jövőjéért felelősséget érző és tenni is akaró fiatalok. A beköszöntő sorok tanúsága szerint – a zsinati törvényekben jelzett 2001-ig tartó átmeneti időszakban – „olyan tényekre, reményekre, lehetőségekre, veszélyekre” akarják föl hívni a figyelmet, amelyek „egyházunk (köz)életében jelentkeznek”. Megfogalmazásuk szerint ezt a szolgálatot azért tartják „fontosnak, mert egyházunk hivatalos sajtója... ennek a feladatnak jelenleg nem felel meg”.

Szeretettel köszöntjük az új lapot, és vállalt feladatának teljesítéséhez Isten áldását kérjük.

A szerkesztő

Zusammenfassung

Als Meditation unserer Winterfolge lässt Ottó Tekus, aus unseren Weihnachtsliedern ausgehend, die noch heute aktuelle Frohbotschaft des Festes erklingen. Hernach können wir die Predigt von Pál Zászkaliczky sen. lesen, die er anlässlich des 19. Todestages von Lajos Ordass an seinem Grabe hielt. Unter dem Titel *Timor Domini initium sapientiae* bringen wir die Antrittsvorlesung von Heinrich Schmid, Professor des Alten Testaments der Züricher Universität. Danach folgt ein Artikel von Gábor Gyapay über den Wiederbeginn des Budapester evangelischen Gymnasiums FASOR. Lóránd Boleratzky befasst sich in einem kurzen Studium mit der Aufhebung des Landesinspektorenamtes. Sándor Magassy sen. erörtert den geschichtlichen Hintergrund dieses Amtes. Das Schreiben von Zoltán Dóka schildert die Rehabilitation des Paters György Bulányi, Gründer der römischkatholischen Brüdergemeinden BOKOR.

In unserer Buchrezension beschäftigen sich Zoltán Dóka, Sándor Magassy sen. und Enikő Böröcz mit dem Buch von István Rózse über den Plan eines Konzeptionsprozesses gegen András Keken und György Kendeh. Ottó Tekus macht uns im weiteren mit dem Buch *CREDO* des Professors Küng bekannt. Sándor Bonnyai Pfarrer in Ruhestand ergänzt aufgrund persönlicher Erinnerungen, mit einigen wichtigen Informationen, das in unserer Sommerfolge gezeichnete Bild von Baron dr. Antal Radvánszky. In den Redaktionsbemerkungen befassen wir uns mit den uns zugekommenen Reflexionen im Zusammenhang mit unserem Gebetsaufruf anlässlich des Reformationstages, und begrüßen die von der Jugend auf den Weg geleitete neue Zeitschrift der Kirche.

Summary

Using the text of well-known carols as the basis of his meditation, Ottó Tekus proclaims the ever-relevant message of Christmas in the opening piece of the winter issue. Next can be read the sermon, based on 1 Cor 1:22-24, which Pál Zászkaliczky, Sr. preached at the tomb of Bishop Lajos Ordass on the nineteenth anniversary of the prelate's death. "*Timor Domini Initium Sapientiae*" is the inaugural speech of Hans Heinrich Schmid, Professor of Old Testament and Rector of Zurich University, originally delivered in April 1988. Gábor Gyapay's paper about the re-establishment of Fasor, the famous Lutheran grammar school in Budapest is followed by Lóránd Boleratzky's short essay on the abolition of the office of the National Church Warden, the lay leader of the Lutheran Church in Hungary. Sándor Magassy, Sr. discusses the historical background of the office. Zoltán Dóka writes about the rehabilitation of Fr. György Bulányi, P.S.P., the founder of Roman Catholic base communities in Hungary. István Rózse's book on the preconcieved trial planned against András Keken and György Kendeh, Sr. is reviewed by Zoltán Dóka, Sándor Magassy, Sr. and Enikő Böröcz. Ottó Tekus introduces Prof. Hans Küng and his book *Credo*. Retired Pastor Sándor Bonnyai adds some important details from his personal memories to Baron Antal Radvánszky's profile, sketched in the summer issue of this year. The editorial notes discuss some reactions to our invitation to prayer on Reformation Day and welcome a newsletter recently launched by some young members of our church.

E SZÁMUNK SZERZŐI

Dr. Boleratzky Lóránd egyet. magántanár	Budapest
Bonnyai Sándor ny. lelkész	Budapest
Böröcz Enikő lelkész, leváltáros	Budapest
D. Dóka Zoltán ny. lelkész	Bag
Dr. Gyapay Gábor ny. gimn. igazgató	Budapest
id. Magassy Sándor ny. lelkész	Sikátor
Dr. Schmid, Hans Heinrich egyet. rektor	Zürich (Svájc)
Tekus Ottó ny. lelkész Győr	
id. Zászkaliczky Pál teol. otthonigazgató	Budapest

Szeretettel hívjuk fel kedves Olvasóink figyelmét az Ordass Lajos Baráti Kör
alábbi kiadványaira:

Ordass Lajos: Akikkel az Úton találkoztam	400,- Ft
Ordass Lajos: Gondolatok a Filemonhoz írott levél olvasása közben	100,- Ft
Rőzse István: A halál árnyékának völgyében	500,- Ft
Böröcz Sándor: Kiáltás a mélyből (4. kiadás)	600,- Ft
Dóka Zoltán: Márk evangéliuma (Kommentár)	1200,- Ft

Decemberben megjelenik *dr. Boleratzky Lóránd: Magyar evangélikus egyházjog II. része* közel félezer lap terjedelemben.

A munka az egyházi szervezet problematikájával, az egyházi hatalom megosz-
lásával, majd a totalitárius rendszer törvényeivel és az új zsinati törvényhozás
lefolysásával foglalkozik. Ezt követően sor kerül az 1991–97. évi zsinat által elfo-
gadott tizenegy törvény teljes szövegének a magyarázatos közlésére. A munka
első része a ius liturgicum problematikájával zárul.

A „külső egyházjog”-gal foglalkozó rész négy fejezetben tárgyalja történeti, elvi
és hatályos állami egyházjogi síkon az állam és az egyház viszonyát, majd a
szétválasztás ellenére is fennmaradó kapcsolatokat teszi vizsgálat tárgyává. Az
evangélikus egyház és nemzetközi jogközösség kérdésének megvilágítása után az
Egyházak Világtanácsával, az Evangélikus Világszövetséggel és az Európai Egy-
házak Konferenciájának szervezeti felépítésével ismerteti meg. Ez a rész a külföldi
magyar evangélikusok egyházi szervezeteinek ismertetésével végződik.

A befejező fejezet az egyházpolitika és egyházjogpolitika kérdéseit, úgyszintén
az egyházak szerepét az egyesült Európában vizsgálja.

A könyv előrelátható ára 900,- Ft lesz.

A „Keresztyén Igazság” évi előfizetési díja 400,- Ft + 100,- Ft postaköltség.

Egy szám ára 100,- Ft. Külföldre 10,- DM.

Folyóiratunk és kiadványaink megrendelhetők:

Ordass Lajos Baráti Kör

1114 Budapest, Bocskay út 10.